

Michal TÉRA

Korutanský nastolovací obřad a přemyslovský mýtus

Abstract: Carinthian Enthronization Ceremony and the Premyslid Myth

The present study deals with the medieval enthronization ceremony held in Zollfeld near Karnburg where the Carinthian dukes were inaugurated. This ceremony was described in a number of period sources from the 13th to the 15th centuries (the last ritual took place in 1414) and has been explored by many scholars since the end of the 19th century to the present. At the same time, the literature sources point to a cultural connection with similar rites known from both Slavic and Indo-European environments. One of the aims of the study is therefore to summarize and point to the most significant existing theories concerning the origin and the course of the ceremony. Another aim is to point out the connection between Carinthian setting ritual and a legend (or myth) about the origin of princely power in Bohemia where a similar ritual, apparently inspired by this myth, was proved in the early modern period. In the end, the study, in accordance with the current research, attempts to suggest a possible interpretation of the individual elements that are a part of both the setting ceremony and the myth of the royal power.

Key words: Carinthia – enthronization ceremony – Premyslid myth – archaic culture – Slavs

---

Evropská archaická tradice nenalezla své uplatnění jen v rámci lidové kultury. Přestože právě v tradičních rolnických komunitách byla nejživější a nezřídka přežívala v různé podobě až do nejnovější doby, nalezneme její stopy i v kultuře a duchovním světě středověkých evropských elit, které se nábožensky i kulturně hlásily ke křesťanství. Mísení předkřesťanských prvků s christianizovanou kulturou evropského středověku je více než patrné při iniciačních obřadech, kterými procházel příslušník elity během svého života a působení – narození, svatba, korunovace, smrt a pohřeb. Tyto rituály byly poměrně brzy podchyceny církví a byly naplněny smyslem odpovídajícím idejím křesťanství, podržely si ovšem řadu archaických postupů, které mnohdy tvořily páteř celé iniciace. Předkřesťanské motivy však nepřežívaly jen v rámci obřadů, které je dnes často těžké rekonstruovat, našly i své deskriptory v osobách kronikářů. Je překvapivé a zároveň naprosto logické, že prvními zpracovateli a komentátory archaické tradice byli klerikové. Ale byli to právě oni, kteří zachytili dynastické legendy svých králů vycházející ze starých

mýtů o panovnické moci. Křesťanští kronikáři je *desakralizovali* a *historizovali*, jejich pohanské jádro jim však ponechali. Dějiny států a dynastií tak rozdělili na dobu pohanskou (předkřesťanskou) a křesťanskou.

Zkoumáme-li tradice raně středověkých států a národů severní, střední nebo východní Evropy, nalezneme zde řadu (ač zlomkovitých) příkladů symbiózy pohanské a křesťanské kultury. Autoři jako Kosmas, Gal Anonym, Saxo Grammaticus, Snorri Sturluson, Vincenc Kadłubek nebo sestavovatelé kyjevského *Vyprávění o dávných časech* se věnují (poměrně podrobně) pohanské epoše svých národních dějin a původu svých vládnoucích dynastií. Stejně tak máme dochované, archeologicky nebo písemně, pohanské relikty v rámci iniciačních obřadů, jakými byly postřižiny, pohřeb nebo nastolení. Právě nastolení a dynastická legenda mají k sobě obzvláště blízko – obé se vztahuje k osobě vládce a k moci jako takové. Dynastické mýty přímo osvětlovaly původ moci a důvody, proč je moc v rukou toho kterého rodu. Intronizační obřad potom realizoval tento mýtus při předání moci do rukou nového panovníka. Panuje zde tedy specifický poměr mezi mýtem a obřadem, časem mýtickým a historickým. Obřad zpřítomňoval mýtický čas v realitě, mýtus ožival obřadem. Je tedy logické hledat souvislosti mezi legendami o původu vládnoucích rodů a nastolovacím obřadem.

Zcela specifický intronizační obřad se dochoval až do počátku novověku v Korutanech. Zdejší vévoda procházel nastolovacím rituálem, který několikrát popsali doboví kronikáři, v některých případech pravděpodobně očití svědci této zvyklosti. Obřad se konal na Gosposvetském poli (*Zollfeld, ecclesia Sancta Maria ad Charantanam*) poblíž Krnského hradu (*Karnburg, Carentana, civitas Carantana*),¹ bývalým sídlem vládců slovanského Karantanského knížectví,² které však už ve 20. letech 9. století bylo připraveno o vládců z domácí dynastie. Stalo se součástí Východofranské říše a později ottonské Svaté říše římské. Nejstarší podrobné popisy obřadu se vztahují k 13. a 14. století. *Rakouská rýmovaná kronika* Ottokara z Geuly z počátku 14. století líčí nastolení tyrolského vévody Meinharda na korutanský stolec roku 1286 takto: po udělení Korutan vévodovi v léno se ráno po mši konalo nastolení na Gosposvetském poli, kde stál kamenný stolec, vlastně hlavice ze starého římského sloupu iónského typu. Na tomto stolci seděl nejstarší příslušník selského rodu, který roli nastolovatele získával dědičně. Sám pak byl příslušníkem specifické sociální skupiny *kosezů*, což byli svobodní sedláci v Korutanech a Kraňsku, kteří se řídili vlastním

1 Herwig WOLFRAM, *Karantanijs med Vzhodom in Zahodom. Obri, Bavarci in Langobardi v 8. in 9. stoletju*, *Zgodovinski časopis* 45, 1991, č. 2, s. 177–187.

2 Termín „karantánský“ zde používáme pro období svěbytného slovanského knížectví, které jako autonomní útvar existoval do 20. let 9. století. Označení „korutanský“ pro stejné území v době, kdy bylo pevnou součástí Svaté říše římské jako jedna z říšských zemí. Mezi obdobím slovanského Karantánského knížectví a jeho zapojením do Východofranské říše a vznikem Korutanského vévodství jako svěbytné říšské země zde bylo ještě období tzv. Velké Karantánie – viz níže v textu.

právem a v jejichž rukou byla jednak formální volba nového vévody (i s právem odmítnout císařem nabízeného kandidáta), jednak režie celého nastolovacího rituálu. Kandidát stolce byl převléknut do rolnických šatů a přiveden před sedláka na kamenném stolci, jak píše Ottokar:

„[...] musí se svléci, aby si na své nohy mohl navléci dvě nohavice z šedého sukna a dva červené střevíce, které mu svižně řemeny přivazuje k nohám. Musí si obléci kabátec vyrobený ze stejného sukna, který je zepředu i zezadu otevřený, musí být bez límce, se čtyřmi cípy a ne víc, a dlouhý je trochu přes kolena. Jako vnější oděv si musí vzít šedý plášť, který nesmí být vyšívaný. Také mu je dovoleno mít na hlavě klobouk, špičatý, šedivý, na něm jsou vymalovány čtyři čtverečky – stejné klobouky se kdysi nosily v Korutanech – a konec šňůry musí volně viset. V jedné ruce musí junák pevně vést strakatého býka, v druhé ruce musí s sebou vést kobylu, která nemá vadu a je bílé a černé barvy. A když je takto připraven, musí ho doprovázet v té chvíli po obou stranách dva svobodní páni, kteří vynikají rozumností a moudrostí. Pánové musí přijít před sedláka, který sedí na kameni. Ten musí jednu nohu přehodit přes druhou a mluvit musí slovansky.“³

Když se průvod přiblížil, zeptal se kosez na stolci slovanským jazykem přítomných, kdo to přichází. Odpověď zněla, že vévoda této země. Následoval rituální dialog mezi sedlákem a jeho „přisedícími“, který se týkal kvalit kandidáta. Nastolovatel se ptal, zda je budoucí vévoda pravé křesťanské víry, zda bude spravedlivý soudce a zda bude chránit vdovy, sirotky, mnichy a duchovní. Na všechny otázky dostal kladné odpovědi, které byly stvrzeny konečnou přísahou. Nato kosez uvolnil místo vévodovi, vzal si obě zvířata, které kandidát přivedl; vévoda na stolci musel zopakovat přísahu, načež přijímal hold od přítomných a rozdělával léna.

Z Ottokara částečně čerpal opat cisterciáckého kláštera ve Viktringu Johann, který sepsal kroniku rakouských a východoalpských zemí *Liber certarum historiarum*. Roku 1341 vznikl koncept ve Vídni a roku 1342 vypracoval Johann čistopis ve viktrinském klášteře.⁴ Ottokarův vliv se projevil při popisu nastolení Meinharda Tyrolského (1286), který ovšem viktrinský

3 [...] er sol sich bewegen/an sîniu bein ze legen/zwò hosen von grâben tuoche/ und zwèn rôte buntschuoche/ die man mit riemen swinde/im zuo den beinen binde./des selben tuochs sol er legen an/einen roc alsô getân,/der vor und hinden offen sî/kolier sol er wesen frî/mit vier gëren und niht mê,/und daz er an der lenge gê/ein lutzel für diu knie./ze hulle sol er tragen hie/ein einvachen mantel grâben/der sol niht flentschieres haben./im ist ouch ûf dem houbet/ein huot zu tragen erlobet/guphoht in grâber gestalt/ daran vier schiben sint gemâlt/die selben hüete kluoc/niulich man datz Kernden truoc/diu snuor sol sîn einende./in einer sîner hende/sol der helt zier/ziehen einen vëhen stier,/in der andern hend sol er/mit im ziehen her/ein veltphert, daz niht darbe/wîz und swarzer varbe./und swenn er wirt alsô bereit,/sô sullen wesen sîn geleit/an den selben zîten/zuo ietweder sîten/zwenn heren von frîer art,/an sinn und wîtzen wol bewart./die heren sullen fûeren in/für den geburen hin,/der da sîtzet ûf dem stein./der selbe sol ein bein/ûdaz ander legen,/windischer rede sol er phlegen“, Ottokars Österreichische Reimchronik, Josef Seemüller (ed.), erster Halbband, Hannover 1890, s. 265.

4 Bogo GRAFENAUER, *Ustoličevanje koroških vojvod in država karantanskih Slovencev*, Ljubljana 1952, s. 108.

opat ještě doplnil a poopravil.⁵ Navíc připojil líčení dvou nastolovacích obřadů, které sám zažil, totiž habsburských vévodů Otty Veselého (1335) a Albrechta II. Chromého (1342). V obou dvou případech neopomenul Johann podotknout, že vévodský doprovod z rakouských zemí se pohoršoval nad průběhem rituálu, připadal mu směšný a ozývaly se hlasy, že tento – pro urozeného knížete – tak ponižující zvyk, při němž byl vévoda převlékán do rolnických šatů a dostal od koseze na stolci rituální políček, musí být odstraněn.⁶ Johann ve svém popisu mění a doplňuje několik věcí: 1) zvířata asistující při obřadu (strakatý býk a kobyly) nevede ke stolci vévoda, ale drží je kosez sedící na stolci; 2) vévoda v selských šatech nese palici a je doprovázen šlechtou a rytíři; 3) místo na stolci je od koseze vykoupeno za obě zvířata, šedesát denárů a osvobozením od daní; 4) kosez před vévodovým nastolením lehce kandidáta udeří do tváře a napomene ho, aby byl dobrým soudcem; 5) kníže stoje na stolci ukáže mečem do všech čtyř světových stran a napije se z klobouku chladné vody; 6) po obřadu následuje mše v blízkém chrámu, kterého se kníže účastní v rolnickém oděvu, teprve po něm je převlečen do vévodských šatů; 7) následuje hostina, při které se rozdělují dvorské úřady, a nakonec usedne vévoda na kamenný soudní stolec (tzv. vévodský), z něhož rozděljuje léna a přijímá hold. Takto Johann vylíčil první část obřadu:

„Nedaleko pod Korutanskou horou, poblíž chrámu svatého Petra je kámen, na kterém sedí svobodný sedlák, který dědí tento úřad po rodinné linii, a drží v jedné ruce strakatého býka a v druhé kobyly stejné barvy; oblečen je do selského oděvu, klobouku, střevíců a zůstává bez hnutí. Vévodu se zemskou zástavou, doprovázeného šlechtou a rytíři, někdo, kdo na to má dědičný nárok, svlékne z drahocenného oděvu a v ústraní mu oblékne plášť, klobouk, suknicí z šedivého sukna a zaváže mu střevíce stejným způsobem jako u rolníků; a takto kráčí s palicí v rukou vpřed. [...] Sedlák, který sedí na kameni, pak zavolá slovanským jazykem: ‚Kdo je ten, který přichází takto krokem?‘ A přisedící mu odpoví: ‚To je kníže země.‘ Na to on: ‚Zdali je spravedlivý soudce, který dbá o blaho vlasti, svobodu země, zda je vhodný? Zda je pěstitel a obránce křesťanské víry?‘ Všichni odpoví: ‚Je a bude.‘ On pak: ‚Ptám se tedy, jakým právem mě může odstranit z tohoto stolce?‘ Všichni praví: ‚Šedesát denárů. Těmi strakatými zvířaty a oděvem, do něhož byl vévoda oblečen; a daruje tvému domu svobodu a zbaví ho daní.‘ A sedlák, který vévodu lehce udeří, ho napomene, aby byl dobrým soudcem, a vstane, uvolní vévodovi místo a přitáhne jmenovaná zvířata k sobě. Vévoda stoje na kameni a drže v rukou meč, ukáže jím na všechny strany a přitom prohlásí, že bude dobrým soudcem [...]“⁷

5 *Tamtéž*, s. 118.

6 *Iohannis abbatis Victoriensis Liber certarum historiarum*, Tomus 2, liber 4–6, Fedorus Schneider (ed.), Hannoverae et Lipsiae 1910, s. 160–161: zde delší a podrobnější líčení Ottova nastolení v konceptu kroniky, na s. 195–196 popis Albrechtova nastolení v čistopisu díla.

7 *„Porro sub monte Karinthiano prope ecclesiam sancti Petri lapis est, super quem rusticus libertus ponitur per successionem stirpis ad hoc officium hereditatus, tenes in una manu bovem discoloratum et in altera equam eiusdem dispositionis, indutus habitu pilleo, calceis rusticalibus, immobilis perseverat. Princeps cum pantherio terre, stipatus nobilibus et militibus, vestibus exiit preciosis et seorsum pallio pilleo, tunica grisei staminis et calceis corrigiatis eodem modo quo rusticus induitur per quendam, qui ex successione hoc habet, gerens baculum in manibus sic procedit [...] Rusticus autem super lapidem sedens Sclavice*

Třetím pramenem z tohoto období je *Švábské zrcadlo* (*Schwabenspiegel*). To bychom mohli považovat za starší zdroj než výše zmíněné kronikáře, protože vzniklo v letech 1275/1276 v Augsburgu. Nicméně skutečnost je složitější – opisů tohoto právního díla se dochovalo na 250 (většinou z 15. století), přičemž nastolení korutanských vévodů líčí jen dva z nich – giessenský (14. století) a sanktgallenský (15. století).⁸ Podle nich je korutanský vévoda císařským lovcím, nicméně za panovníka v zemi ho ustanovují pouze kosezové („*fryen lantsaessen*“). Ti volí soudce, který mezi kosezi zjišťuje přijatelnost kandidáta. Pokud je skutečně zvolen, je převlečen do rolnického oděvu (německý autor *Zrcadla* ho považuje za typický oděv lovcího), přičemž nechybí mošna („*ain grouss routt taeschen*“), do které se vloží sýr a chléb („*sin kaess sin brot*“), kandidát dostane lovecký roh („*jaegerhorn*“), na hlavu mu posadí šedivý slovanský klobouk („*ainen Grawen windischen huett*“) a je vysazen na kobylu, na níž dojede ke kamennému stolci („*vnd setzen in dann vff ain velt pfaertt vnd fuerend In denn zue ainem stain*“), který třikrát objede za zpěvu slovanských písní („*vnd fueren in mit Jerem windischen gesang Dristund vmb den selben stain*“).⁹ V tomto líčení je někdy spatřována nejstarší podoba obřadu sahající před 13. století, nicméně shoda na tom v odborné literatuře nepanuje a někdy je za nejstarší autentický popis označována relace Ottokara z Geuly.¹⁰

Do 14. století ještě spadá čtvrtý pramen – kompilační dílo *Österreichische Chronik von den 95 Herrschaften* sestavené Leopoldem z Vídně. Zdrojem pro tento text je celá řada literárních děl různého žánru – *Flores temporum*, Ottokarova *Rýmovaná kronika*, *Fürstenbuch*, kronika z Königsfeldu, *Maxmilianova legenda*, příp. rakouské zemské desky, legenda o svatém Alexeji, univerzitní spisy, spisy Jindřicha z Langensteinu. Popis obřadu je evidentně závislý na starších zdrojích, jak je patrné z následující ukázky:

„Ten zvyk je takový, že je tu selský rod, jenž toto dědí, a [to že] nejstarší sedlák z toho rodu se posadí na kamenný stolec na Gosposvetském poli. Na to před něj přijde vévoda v selském oděvu s býkem a kobylou. Vévodu také doprovázejí dva zemští páni. Sedlák se táže, zda ten, kdo se chce stát vévodou,

---

proclamabit: ‚Quis est iste, qui progreditur sic incedens?‘ Et respondetur a conseditibus: ‚Iste est princeps terre‘ Ad quod ille: ‚Estne iustus iudex, querens salutem patrie, condicionis libere, ut sit dignus? Estne Christiane cultor fidei et defensor?‘ Respondetur ab omnibus: ‚Est et erit.‘ At ille: ‚Ergo, quo iure me ab hac sede amoveres debeat, quero.‘ Dicunt omnes: ‚Cum denariis LX, iumentis hiis discoloratis et vestibus, quibus princeps fuerit investitus; faciet quoque domum tuam liberam et absque tributo.‘ Et rusticus levi alapa data principi bonum iudicem iubet esse et surgens, iumentis predictis sibi attractis, principi locum prebet. Princeps stans super lapidem, nudum in manu gladium habens, vertit se ad omnem partem, ensem vibrans, ostendens iustum iudicem omnibus se futurum [...]‘, Iohannis abbatis Victoriensis Liber certarum historiarum, Tomus 1, liber 1–3, Fedorus Schneider (ed.), Hannoverae et Lipsiae 1909, s. 290–291.

- 8 Peter ŠTIH, *Ustoličevanje koroških vojvod med zgodovino in predstavami: problemi njegovega izročila, razvoja in poteka kot tudi njegovo razumevanje pri Slovencih*, *Zgodovinski časopis* 66, 2012, č. 3–4, s. 306–343.
- 9 Cit. podle B. GRAFENAUER, *Ustoličevanje koroških vojvod in država karantanskih Slovencev*, s. 80.
- 10 P. ŠTIH, *Ustoličevanje koroških vojvod*, s. 315–319.

je správné křesťanské víry a zda bude spravedlivý soudce a obránce kněží, vdov a také sirotků. Při tom musí být ti dva zemští pánové, kteří ho doprovodili. Pak sedlák uvolní stolec pro vévodu, který se musí posadit stejným způsobem, a sedlák si vezme býka a tu kobyly.¹¹

Nicméně prokazatelně starší zmínka o nastolení korutanského vévody pochází z 12. století, kdy se rozpadal specifický útvar Velká Karantánie, což byl systém vévodství a marek na jihovýchodním pomezí říše, zřízený již Ottou I. proti maďarským nájezdům, a jehož centrem bylo původní slovanské Karantánské knížectví, pozdější Korutanské vévodství. V druhé polovině 12. století už z tohoto útvaru zbyly jen trosky a dědičnou vládu držel nad Korutany domácí rod Spanheimů. O nastolení Bernarda ze Spanheimu, bratra právě zesnulého vévody Herrmanna, se krátce zmiňuje notář císaře Fridricha I. Burkhard v listě opatu Mikuláši ze Siegburgu, napsaném 25. prosince 1161, v němž popisuje události z 12. listopadu 1161.¹² V ten den za přítomnosti aquilejského patriarchy Ulricha, salzburského arcibiskupa Eberharda a „mnohých dalších“ sám nastolil („intronizavi“) Bernarda na stolec Korutanského vévodství („in sedem Karinthani ducatus“).¹³ Druhá, ještě starší zmínka se týká dokonce období slovanské Karantánie a vztahuje se až k 8. století. Nachází se v jednom z nejstarších pramenů raně středověkých dějin východoalpského prostoru, v *Conversio Bagoariorum et Carantanorum*, tendenčním spisku bavorské církve, který obhajoval její nároky proti moravsko-panonskému arcibiskupství. V něm se píše o nastolení dvou karantánských knížat v polovině 8. století – Gorazda (*Cacatius*) a Chotimíra (*Cheitmaro*). Pro zkoumání korutanského obřadu je však tento pramen v podstatě nepoužitelný, neboť se v něm pouze neurčitě píše, že Gorazda učinili Slované vévodou („*ducem fecerunt*“) a Chotimírovi udělili vévodství („*ducatum dederunt*“).¹⁴

11 „Die selb gewonhait ist also, daz ain peawrisch gesleachte, daz darczu erbet, und der eldist pawr des geslächtes seczt sich auf den stainen stül in dem Czolveld. Darnach chümpft der herczog für in in pëwrichem gewant mit ainem stier und mit ainem veldphêrd. Der herczogen auch zwen lantherren also weisent. Der pawr fragt, ob der, der herczog wil werden, rechtes christenleiches gelaubens sei und ain rechter richter und beschwïrmer pfaffen, wittiben und auch waysen. Darumb swern müssen die zwen lantherren, die in weisent. Darnach rawmpft der pawr den stul dem herczogen, der auch also müzz swern, und der pawr nimpt den stier und daz veldpfeard.“ *Österreichische Chronik von den 95 Herrschaften*, Joseph Seemüller (ed.), Hannover – Leipzig 1909, s. 140.

12 B. GRAFENAUER, *Ustoličevanje koroških vojvod in država karantanskih Slovencev*, s. 71.

13 „Unde cum ipse [Eberhard, pozn. M. T.] et patriarcha apud Villacum [dnešní Villach, pozn. M. T.] colloquium esse habituri, ego diffidens utrique ibidem adfui impediens illos summam concilii pro posse ad honorem imperatoris retorquens. Nec mora delatis interim litteris a curia fratrem defuncti ducis in sedem Karinthani ducatus intronizavi presente patriarcha, Salzburgense aliisque plurimis; ibidemque litteras exhibui generales vassallis et ministerialibus archiepiscopi directas in quibus admonere iubebantur archiepiscopus statim frenetizare cepit stansque super lapidem signo cruce signatus spiritum sanctam ex se locuturum palam profitebatur et erat verbum de papa [...]“ *Monumenta historica ducatus Carinthiae III / Die Kärnten Gechichtsquellen, dritter Band: 811 – 1202*, August von Jaksch (ed.), Klagenfurt 1904, s. 387.

14 *De Conversione Bagoariorum et Carantanorum libellus*, in: *Monumenta Germaniae Historica*, Tomus XI., Georgius Heinrichus Pertz (ed.), Hannoverae 1854, s. 7.

Naposledy proběhl intronizační rituál na Gosposvetském poli roku 1414, kdy byl nastolen vévoda Arnošt Železný, otec budoucího císaře Fridricha III.¹⁵ Ovšem i po posledním provedení obřadu se vzpomínka na něj udržovala. Zásahu na tom mají historici z 15. století. Prvním z nich je vídeňský mistr Thomas Ebendorfer z Haselbachu (1387–1464), který v letech 1405–1412 studoval na vídeňské univerzitě, v letech 1412–1464 zde učil a získal různé akademické tituly, v roce 1431 zastupoval vídeňskou univerzitu na basilejském koncilu a později prostředkoval i při sporech mezi Vídní, dolnorakouskými zemskými stavy a zemskými knížaty. Jeho hlavním dílem je *Rakouská kronika*, jejíž první tři knihy sestavil do roku 1440 a čtvrtou a pátou mezi lety 1440 a 1463. Mezi jeho hlavní inspirace patřily kroniky Johanna z Viktringu a Leopolda z Vídně, což se projevilo i na popisu nastolovacího obřadu.¹⁶ Ten se příliš neliší od Johannova: podle Ebendorfera drží býka a kobyly sedlák („*qui et tenet in una manu bovem discoloratum, et in altera equam eiusdem dispositionis*“), který sedí na kamenném stolci („*lapidea sedes*“). Vídeňský mistr však tvrdí, že sedlák si obleče vévodovo oblečení a své dá vévodovi a teprve pak mu uvolní místo na stolci („*vestes suas principi induit, et eas pro vestibus principis comutat, dans locum principi*“). Opomíjí rovněž slovanský charakter obřadu.¹⁷

Dalším z autorů je Enea Silvio Piccolomini, který se ve svém spise *De Europa* z roku 1458 zmiňuje o obřadu ve 20. kapitole *De Carinthia, ritu apud eam novi principis creandi, quomodo nobiles ex Ingonis principis convivio ad Christi fidem fuerunt inclinati, de consuetudine in fures, et de comite Henrico viro corruptissimo*. Piccolomini nepochybně obřad nikdy vidět nemohl a vychází ze starších zdrojů. Kamenný stolec nazývá mramorovým kamenem („*marmoreus lapis*“), zdůrazňuje selský oděv vévody a pastýřskou hůl v jeho ruce při obřadu („*agrestis ei vestis, agrestis ei pileus, calceusque et baculus in manu gestatus pastorem*“), připomíná slovanský jazyk rituálu, ví o asistenci obou zvířat – býka a kobyly, a také o symbolickém gestu mečem a pití chladné vody z klobouku.¹⁸

Posledním autorem z 15. století je Jakob Unrest, narozený mezi lety 1420–1430 v Bavorsku či Korutanech, který od roku 1466 působil v Korutanech jako farář a později jako kanovník – zemřel roku 1500. Za svůj život sestavil několik historických děl: *Rakouskou kroniku*, *Uherskou kroniku* a konečně i německy psanou *Korutanskou kroniku*. V ní se věnuje mimo jiné nastolovacímu obřadu. Podle jeho líčení se příslušník z prastarého selského rodu *Edlinger* usadí na stolci (*Stuell*), který je na Gosposvetském poli. K němu přijde vévoda oděný do rolnických šatů s býkem a kobyly a v doprovodu dvou zemských pánů – a následuje líčení, které známe z Johanna z Viktringu nebo Ottokara z Geuly. Unrest se

15 P. ŠTIH, *Ustoličevanje koroških vojvod*, s. 308.

16 B. GRAFENAUER, *Ustoličevanje koroških vojvod in država karantanskih Slovencev*, s. 120–121.

17 Thomas EBENDORFER, *Chronica Austriae*, Alphons Lhotsky (ed.), Berolini et Turici 1967, s. 273–276.

18 B. GRAFENAUER, *Ustoličevanje koroških vojvod in država karantanskih Slovencev*, s. 128–131.

kriticky vymezuje vůči těm, kteří obřad zesměšňují nebo zlehčují, a dodává, že zvyklost potvrdil již císař Jindřich II. (1002–1024), který byl jistý čas také korutanským vévodou, a proto se obřad zachovává.¹⁹

Naposledy je v pramenech obřad zmiňován v roce 1564. Tehdy – těsně před smrtí Ferdinanda I. – převzal jeho syn Karel II. vládu nad Štýrskem, Kraňskem a Korutany. Korutanské stavy však pro císařského komisaře vydaly jakési „poučení“ o způsobu přijetí korutanského vévody za právoplatného zeměpána. Podle tohoto textu musí „*knížecí výsosť*“ přijmout vládu nad zemí od jistého sedláka, neboť vévodu nastoluje rolník („*daß der angehende fürst von dem pauern eingesetzt wierdt*“). K této příležitosti jsou zde dva stolce („*zween stuell*“), jeden na Gosposvetském poli a druhý na Krnském hradu. Průběh obřadu podle „poučení“ byl následující: kandidát s gorickým hrabětem a dalšími urozenými pány dorazili ke stolci, přičemž budoucí vévoda byl v rolnickém oděvu. Na stolci našli rolníka, který s vévodou vedl dialog, načež vévoda vykoupil místo na stolci za 60 denárů, býka a kobyly, kteréžto zvířata stála vedle rolníka, a za osvobození rolníkova domu od daní.²⁰

Památky na nastolovací obřad však nejsou pouze písemné. Ze 14. století je dochováno vyobrazení Leopolda Stanreutera z *Rakouské kroniky 95 vládců*, na němž je vidět kandidáta, který v rolnickém oděvu přijíždí na bílém koni ke stolci, koseze sedícího na nastolovacím stolci (který zde spíše připomíná větší židli) a uprostřed již nastoleného vévodu v slavnostním oděvu na vévodském trůnu s žezlem v ruce. Podle všeho Stanreuter obřad ani stolce nikdy neviděl. Druhé zobrazení je mnohem pozdější – pochází z 18. století. Jedná se o jednu ze tří fresek, kterými nechaly korutanské stavy vyzdobit zasedací sál (Velký erbovní sál) korutanského zemského sněmu v Celovci/Klagenfurtu. Fresky v roce 1740 vytvořil Josef Ferdinand Fromiller a všechny tři symbolizovaly svobody korutanských stavů: udělení města Celovce korutanským stavům císařem Maxmiliánem I. roku 1518, dědičný hold Karlu VI. roku 1728 a konečně nastolovací obřad korutanských vévodů.²¹ Na barokně stylizovaném díle nechybí nic z atributů známých z pramenů: býk, kobyly, kosez na realisticky vyobrazeném kamenném stolci, vévoda s holí v ruce v selském oděvu, doprovod s praporci. Scéna vyobrazuje odevzdání peněžitého výkupu sedícímu kosezovi z rukou vévody.

Dochovaly se i oba stolce. Nastolovací – vlastně hlavice římského sloupu – stál do roku 1862 na louce u Krnského hradu. Odtud byl přenesen do dvorany korutanského zemského sněmu, kde byl do roku 1905. Následujících sto let byl umístěn v Korutanském zemském muzeu a v roce 2005 byl vrácen do korutanského zemského sněmu, kde stojí před výše

19 Tamtéž, s. 134–139.

20 Tamtéž, s. 140–141.

21 P. ŠTIH, *Ustoličevanje koroških vojvod*, s. 309–310.

zmíněnou Fromillerovou freskou ve Velkém erbovním sále.²² Tento „knížecí kámen“ je vysoký 65 cm s průměrem podstavce 87 cm a ve středověku na něm byl vytesán korutanský zemský znak, jak o tom svědčí dobové prameny (dnes je erb již zcela neznatelný). Původně stál pravděpodobně přímo na Krnském hradu nedaleko chrámu, tj. v sídle slovanských karantánských knížat. Vévodský stolec, z něhož již nastolený vévoda rozděloval léna a soudil, stojí dodnes na svém místě u cesty z Celovce do Svatého Víta. Je sestaven ze dvou desek rovněž z rozvalin římského města Virunum a má dvě sedadla – vévodské směrem na východ a sedadlo gorického hraběte, na němž snad původně zasedal vrchní soudce kosezů, směřované na západ. Kromě latinských nápisů antického původu je na něj vytesán nápis RVDOLPHVS DUX pocházející ze 14. století.²³ O stáří tohoto stolce, jeho původní úloze a určení jeho jednotlivých částí (tj. obou kamenných sedadel) se dosud vedou spory.

Korutanského rituálu si všiml už Jean Bodin ve svých *Les six livres de la République* (1576). Vydání tohoto díla z roku 1580 měl k dispozici i Thomas Jefferson, který si z Bodinova líčení, kde mu tento obřad slouží k výkladu o rozdílech mezi králem a tyranem, podtrhl některé pasáže.²⁴ To později posloužilo k domněnce, podle všeho mylné, že se Jefferson inspiroval korutanskou intronizací při psaní americké ústavy.²⁵ Moderní historická věda se začala touto zvyklostí zabývat od konce 19. století. Tehdy vyšla první souhrnná práce od Paula Puntscharta.²⁶ Obřadem, jeho původem, vývojem, smyslem a souvislostmi se zabývala a zabývá především slovinská a německá (tj. převážně rakouská či přímo korutanská) historiografie. Z nejdůležitějších prací německojazyčné produkce zmiňme Ulricha Steinmanna,²⁷ Gotberta Mora,²⁸ Heinze Dopsche²⁹ či z posledních let významné

22 Peter ŠTIH, *Karantanci – zgodnjesrednjeveško ljudstvo med Vzhodom in Zahodom*, *Zgodovinski časopis* 61, 2007, č. 1–2, s. 47–48.

23 B. GRAFENAUER, *Ustoličevanje koroških vojvod in država karantanskih Slovencev*, s. 146–147.

24 Bogo GRAFENAUER, *Ustoličevanje koroških vojvod in vojvodski prestol*, *Zgodovinski časopis* 24, 1970, č. 1–2, s. 113.

25 Joseph FELICIJAN, *The Genesis of the Contractual Theory and the Instalation of the Dukes of Carinthia*, *Celovec* 1967, s. 17–62.

26 Paul PUNTSCHART, *Herzogseinsetzung und Huldigung in Kärnten. Ein verfassungs- und kultur-geschichtliches Beitrag*, Leipzig 1899.

27 Ulrich STEINMANN, *Die älteste Zeremonie der Herzogseinsetzung und ihre Umgestaltung durch die Habsburger*, in: *Carinthia I*, 157, 1967, s. 469–497.

28 Gotbert MORO, *Zur Zeitstellung und Bedeutung des Kärntner Herzogstuhles*, in: *Sonderdruck aus Mundart und Geschichte* (Eberhard Kranzmayer zu seinem 70. Geburtstag am 15. Mai 1967 zugeeignet), *Studien zur österreichisch-bairischen Dialektkunde*, Bd. 4. Wien 1967, s. 95–110; TÝŽ, *Zur Geschichte des Kärntner Herzogstuhles*, in: *Carinthia I*, 1967, s. 420–441.

29 Heinz DOPSCH, „... in sedem karinthani ducatus intronizavi ...“ *Zum ältesten gesicherten Nachweis der Herzogseinsetzung in Kärnten*, in: Lothar Kolmer – Peter Segl (Hgg.), *Regensburg, Bayern und Europa. Festschrift für Kurt Reindl zu seinem 70. Geburtstag*, Regensburg 1995, s. 103–136.

práce Hanse Dietricha Kahla³⁰ nebo tematický sborník Axela Hubera.³¹ Rovněž slovinská historiografie přinesla celou řadu významných prací. Zásadní místo mezi nimi zaujímá fundamentální a v řadě aspektů dosud nepřekonaná práce Bogo Grafenauera *Ustoličevanje koroških vojvod in država karantanskih Slovencev* z roku 1952. K tomuto tématu se autor poté ještě několikrát vrátil.³² Grafenauer uvedl, utřídil a analyzoval všechny relevantní prameny k tématice, vyrovnal se s dosavadní literaturou³³ a pokusil se rekonstruovat vývoj obřadu. Vedle Grafenauera uvedme i dalšího tehdejšího významného badatele Ljudmila Hauptmana.³⁴ Z novějších autorů se nastolovacímu rituálu hlouběji věnovali Peter Štih³⁵ a především Andrej Pleterski, který se pokusil o analýzu rituálu jako projevu archaické předkřesťanské kultury a myšlení s řadou odkazů k analogickým obřadům v indoevropském kontextu.³⁶ Jeho odvážné závěry vyvolaly kritickou reakci Petera Štiha³⁷ a Igora Grdiny,³⁸ na kterou autor vášnivě polemicky odpověděl obhajobou zvolené metody a své závěry ještě přehledněji kategorizoval do třinácti tezí.³⁹ Korutanský obřad ovšem nachází ozvuky v historickém a v historicko-kulturním bádání i jiných slovanských národů, neboť tamní badatelé hledají analogické zvyklosti či jejich relikty právě ve slovanském prostředí. Ačkoliv je rituál často připomínán, systematických srovnávacích studií, které by se korutanskému

30 Hans-Dietrich KAHL, *Akzente zur Fürstensteinfrage*, in: Axel Huber (Hg.), *Der Kärntner Fürstenstein im europäischen Vergleich*, Tagungsbericht Symposium Gmünd 20. bis 22. September 1996, Gmünd 1997, s. 221–235; TÝŽ, *Solium ducatus karinthie. Fragen um Kärntens Fürstenstein und seine Rituale*, in: Carinthia I, 1998, s. 185–235; TÝŽ, *Der „Richter des Landes“ zu Kärnten in Überlieferung des sogenannten Schwabenspiegels*, in: Carinthia I, 2000, s. 133–141; TÝŽ, *Slowenen und Karantanen. Ein europäisches Identitätsproblem*, in: Rajko Bratož (ed.), *Slovenija in sosednje dežele med antiko in karolinško dobo. Začetki slovenske etnogeneze/Slowenien und die Nachbarländer zwischen Antike und karolingischer Epoche, Anfänge der slowenischen Ethnogenese 2*, Ljubljana 2000, s. 987–993; TÝŽ, *Der Staat der Karantanen. Fakten, Thesen und Fragen zu einer frühen slawischen Machtbildung im Ostalpenraum (7.–9. Jh.)/Država Karantancev. Dejstva, teze in vprašanja o zgodnji slovanski državni tvorbi v vzhodnoalpskem prostoru (7.–9. stol.)*, Ljubljana 2002.

31 Axel HUBER (ed.), *Der Kärntner Fürstenstein im europäischen Vergleich. Tagungsbericht, Symposium Gmünd, 20. bis 22. September 1996*, Gmünd 1997.

32 B. GRAFENAUER, *Ustoličevanje koroških vojvod in država karantanskih Slovencev*; TÝŽ, *Ustoličevanje koroških vojvod in vojvodski prestol*; TÝŽ, *Deset let proučevanja ustoličevanja koroških vojvod, kosezov in države karantanskih Slovencev*, *Zgodovinski časopis* 16, 1962, s. 176–209.

33 B. GRAFENAUER, *Ustoličevanje koroških vojvod in država karantanskih Slovencev*, s. 9–68, 147–161.

34 Ljudmil HAUPTMANN, *Storoslovenska družba in obred na knežjem kamnu*, Ljubljana 1954.

35 P. ŠTIH, *Ustoličevanje koroških vojvod*.

36 Andrej PLETERSKI, *Mitska stvarnost koroških knežjih kamnov*, *Zgodovinski časopis* 50, 1996, č. 4, s. 481–534.

37 Peter ŠTIH, *O vojvodskem stolu in Liburniji ter o metodi in znanstveni korektnosti neke razprave*, *Zgodovinski časopis* 51, 1997, č. 1, s. 110–120.

38 Igor GRDINA, *O Brižinskih spomenikih in okoli njih ali „To ni več naključje!“*, *Zgodovinski časopis* 51, 1997, č. 1, s. 121–124.

39 Andrej PLETERSKI, *Lepi, grdi, zli. O metodah, Liburniji, Karantaniji, vojvodskem stolu, Konverziji in Brižinskih spomenikih*, *Zgodovinski časopis* 52, 1998, č. 2, s. 215–277.

nastolení ve slovanském kontextu hlouběji věnovaly, není mnoho. Výjimkou jsou texty polského historika Piotra Boroně, resp. text, který byl několikrát doplněn a upraven.⁴⁰ O českých a slovenských reflexích se zmíníme níže.

Podstatnou otázkou je původ obřadu a jeho nejstarší podoba. Lze s vysokou mírou pravděpodobnosti tvrdit, že se jedná o slovanský obřad a jeho původ sahá do období slovanského Karantanského knížectví (7. – 9. století), které se dostalo definitivně pod vládu Východofranské říše po roce 828. Jeho vnitřní autonomie však zůstala zachována a s ní i právní systém zahrnující nepochybně i (přínejmenším formální) volbu panovníka a jeho nastolení. Prameny znají uplatňování „slovanského práva“ („*Sclauenicae institutionis testes*“).⁴¹ Navíc středověké zdroje shodně tvrdí, že Korutany jsou slovanskou zemí. Jeden z autorů staroruské kroniky *Povest' vremennych let* na počátku 12. století řadí Korutance (*Chorutane*) do seznamu slovanských národů (*Slověni*).⁴² Ve stejné době zahrnuje Korutany (*Carinthia*) do slovanské země (*terra Sclavonica*) první polský kronikář Gallus Anonymus.⁴³ Za Slovany označuje Korutance i saský kronikář Helmold, farář z Božova (Bosau) ve své *Kronice Slovanů* z druhé poloviny 12. století.⁴⁴ Ale i pozdější prameny, psané po období kolonizace naznačují, že si Korutany uchovaly – přínejmenším částečně – slovanský charakter až do raného novověku a byly považovány za slovanskou zemi stejně jako Kraňsko nebo Čechy. Ještě v druhé polovině 15. století tvrdí Piccolomini, že „*tito Korutanci jsou totiž Slované*“ („*sunt enim et ipsi Carinthiani Sclavi*“),⁴⁵ ačkoliv zde můžeme pochopitelně vyslovit pochybnosti, zda autor hovořil skutečně z vlastní zkušenosti a neopisoval pouze starší autory. Pokud však můžeme pochybovat ohledně spolehlivosti italského humanisty, pak komplikovanější je to v případě Jakuba Unresta, který svá díla psal ve stejné době jako Piccolomini, ale na rozdíl od něho strávil v Korutanech většinu svého života. A rovněž on tvrdí, že Korutany jsou slovanskou zemí („*Darumb das Kerndten ain rechts Windisch Landt ist.*“).⁴⁶ Obě tyto informace souvisí s hlavním argumentem pro slovanský původ obřadu – slovanský (*windisch*) jazyk byl používán během celého rituálu u kamenného stolce

40 Piotr BORONĚ, *Pstrokate konie i kamienne trony. Obrzędy intronizacyjne u Słowian*, in: Justyna Olko (red.), *Obrzęd, teatr, ceremoniał w dawnych kulturach*, Warszawa 2008, s. 187–216; TÝŽ, „*Hic ritus etsi visus est nonnullis ridiculosus*“ – *Obrzędy intronizacyjne u Słowian*, *Acta Historica Neosoliensia* 9, 2006, s. 185–199; TÝŽ, *Intronizacje władców słowiańskich – możliwości badań interdyscyplinarnych*, in: Stanisław Rosik – Przemysław Wiszewski (edd.), *Mundus hominis – cywilizacja, kultura, natura. Wokół interdyscyplinarności badań historycznych*, Wrocław 2006, s. 475–485.

41 Stefan VILFAN, *Pravna zgodovina Slovencev*, Ljubljana 1996², s. 117.

42 *Lavrentjevskaja letopis'*, [Polnoje sobranije russkich letopisej. Tom pervyj], Moskva 2001², s. 6.

43 *Galli Chronicon*, *Monumenta Poloniae Historica/Pomniki dziejowe Polski. Tom pierwszy*, August Bielowski (ed.), Lwów 1864, s. 395.

44 *Helmoldi presbyteri Bozoviensis Cronica Slavorum*, Bernhard Schmeidler (ed.), Hannoverae 1937, s. 5.

45 B. GRAFENAUER, *Ustoličevanje koroških vojvod in država karantanskih Slovencev*, s. 131.

46 Tamtéž, s. 139.

a slovanským jazykem měl dokonce nově nastolený vévoda hovořit i před císařem, pokud na něho kdokoliv podal žalobu. Význam slovanského jazyka jako nezbytného prvku při nastolení si všímají téměř všechny prameny až do 15. století. Teprve „poučení“ korutanských stavů Karlu II. Štýrskému z roku 1564 nezmiňuje slovanský charakter obřadu, který se už 150 let nepraktikoval. Dalším důležitým prvkem, díky němuž lze klást původ obřadu do období slovanské Karantánie, je místo, kde se konal. Krnský hrad – původně slovansky snad *Grad* či *Gradec* – byl velkým hradištěm (330 x 160 m) s valy z jihu a částečně ze severu. Už v antické době zde byla pevnost neznámé velikosti, pak místo využívali Slované. V pramenech je poprvé připomínán pod rokem 888 (*curtis Corantana*), neboť zde slavil král Arnulf Vánoce – přičemž Arnulf byl před dosazením na východofranský královský trůn vládcem Karantánie. Za Ottonů (rok 983) pak byl Krnský hrad nazýván *sedes regalis*.⁴⁷ Zdá se pravděpodobné, že původní centrum Karantánského knížectví, kde stál i kamenný stolec místních slovanských knížat, si udrželo svoje postavení i v karolinské době, kdy zde vznikla falc s chrámem, a nic na tom nezměnili ani Ottoni. Ve vrcholném středověku však už místo svůj význam ztratilo – a přesto se zde konal pro vládu v zemi tak klíčový rituál.

Konečně třetím významným prvkem, který klade původ obřadu před 9. století, jsou jeho nositelé – *kosezové*. Jedná se o poměrně záhadnou skupinu, ačkoliv tato speciální složka korutanské (a rovněž kraňské) společnosti je známá ještě v 16. století. Kosezové měli vlastní vnitřní struktury, vlastní právo a soudnictví, vlastní územně správní dělení a pouze oni byli plnoprávními účastníky sněmů, případně volili zástupce na tyto sněmy (zvané pravděpodobně jako v jiných slovanských zemích *veče*), které přijímaly či odmítaly vévodského kandidáta. V pramenech se s nimi setkáváme jako se svobodnými slovanskými sedláky, kteří vlastnili dvorce, často se sdružovali do specifických sídelních jednotek (*koseščina*), měli právo nosit zbraň a v německých textech jsou někdy nazýváni jako *Edlinger*, tj. termínem, který označuje uroence. Vzhledem k jejich slovanskému charakteru lze předpokládat, že kořeny této privilegované skupiny sahají do období slovanských knížectví ve východoalpském prostoru, ačkoliv se objevily nejrůznější teorie o jejich původu: rolníctví hraničáři hájící pozdně antický *limes*, langobardští *arimanni* (tímto termínem nazývali koseze aquilejští písaři), chorvatští bojovníci, kteří se zmocnili vlády ve východoalpském prostoru (Konstantin VII. Porfyrogennétos totiž ve svém spisu *O správě říše* uvádí mezi sedmi mýtickými zakladateli chorvatského kmene i jméno *Kosentzés*).⁴⁸ Původně snad kosezové měli poměrně významné postavení, ve 12. a 13. století stáli na úrovni nižší šlechty a ministeriálů.⁴⁹ V českém prostředí bychom je snad mohli přirovnat

47 A. PLETERSKI, *Mitska stvarnost koroških knežjih kamnov*, s. 484–485.

48 S. VILFAN, *Pravna zgodovina Slovencev*, s. 55.

49 Peter ŠTIH – Vasko SIMONITI – Peter VODOPIVEC, *Slovenska zgodovina. Družba – politika – kultura*, Ljubljana 2008, s. 31–32.

k zemanům, vladykům a rytířům, nicméně kosezové své postavení postupně ztráceli. Mezi 14. a 16. století jsou známy zápisy jejich majetků v urbářích (asi 169 kosezů) z Korutan a Kraňska.⁵⁰ Od 12. – 13. se „kosezství“ už nedědilo, kosezem mohl být jen ten, kdo seděl na kosezském majetku.⁵¹ Zemské ústavy východoalpských zemí nakonec ve 14. století vyrovnaly právně sociální postavení rolníků a kosezů, což se mohlo projevit ve velkých selských povstáních, která pravidelně vypukala v Korutanech a Kraňsku s nebyvalou silou mezi 15. a 18. stoletím a byla poměrně dobře organizovaná – snad se v nich projevila organizace kosezského stavu.⁵² Nicméně jejich bezprostřední vliv na volbu a nastolení knížete/vévody, označování za nobilitu ve středověkých pramenech, právní imunita a autonomie a spojení s bojem (použití langobardského termínu *arimanni*) svědčí o významnější roli v raně slovanské společnosti, než bylo pouhé sedlačení. Odhalení této role však není vůbec jednoduchá věc – už samotné pojmenování je záhadou. Nejčastěji se termín *kosez* spojuje s turkickými jazyky, v nichž slova *qasaq*, *kazak*, *kozak* označují různé podoby svobodného jízdního bojovníka.⁵³ Tento termín se do východoalpského prostoru mohl dostat z avarského prostředí, neboť slovanská Karantánie se po celou svoji existenci stýkala a potýkala s Avarským kaganátem. Nevíme však, zda se do slovanského prostředí dostalo pouze slovo nebo snad i celá skupina, která si v Karantánii vydobyla specifické postavení.⁵⁴ Toto působení ze strany Avarů vede některé k domněnkám, že i nastolovací obřad má své kořeny ve východní stepní kultuře⁵⁵ a že dvojitý vévodský stolec, na němž ve 14. století po slavnostní mši zasedal k soudu vévoda a jeho palatin (gorický hrabě), je dědictvím po (domnělé) dualitě moci u Avarů, kterou Slované převzali.⁵⁶ Avarský vliv jako zdroj nastolovacího rituálu se však zdá málo pravděpodobný, jak ukážeme níže. Původ kosezů je nejčastěji hledán v družinících karantánského knížete.⁵⁷ Tuto teorii však poměrně logicky napadá Dušan Třeštík, který správně podotýká, že družiníci byli profesionálními bojovníky a neměli nic společného s pozemkovým vlastnictvím a prací na půdě. Naopak tvrdí, že se jednalo o neurozené jízdní bojovníky, kteří spolu s velmoži jediní mohli volit knížete⁵⁸ – družiníci nikoliv, ti byli spjati přísahou s tím kterým velmožem. Tato námitka

50 B. GRAFENAUER, *Ustoličevanje koroških vojvod in država karantanskih Slovencev*, s. 322–332.

51 P. ŠTIH – V. SIMONITI – P. VODOPIVEC, *Slovenska zgodovina*, s. 107.

52 S. VILFAN, *Pravna zgodovina Slovencev*, s. 183.

53 Tamtéž, s. 55.

54 P. ŠTIH – V. SIMONITI – P. VODOPIVEC, *Slovenska zgodovina*, s. 31–32.

55 H.-D. KAHL, *Der Staat der Karantanen*, s. 22–291; kriticky Peter ŠTIH, *Glose k novi monografiji o Karantaniji*, *Zgodovinski časopis* 58, 2004, č. 3–4, s. 477–478.

56 S. VILFAN, *Pravna zgodovina Slovencev*, s. 136–138.

57 B. GRAFENAUER, *Ustoličevanje koroških vojvod in država karantanskih Slovencev*, s. 557; TÝŽ, *Karantanski temelji Koroške vojvodine*, *Zgodovinski časopis* 31, 1977, č. 1–2, s. 143; S. VILFAN, *Pravna zgodovina Slovencev*, s. 55; P. ŠTIH – V. SIMONITI – P. VODOPIVEC, *Slovenska zgodovina*, s. 31–32.

58 Dušan TŘEŠTÍK, *Počátky Přemyslovců. Vstup Čechů do dějin (530–935)*, Praha 1997, s. 543, pozn. 187.

zní přesvědčivě jako argument proti družiníkům, nicméně prameny označují koseze za nobilitu. Mohly by tak činit v případě neurozených, ač svobodných sedláků-bojovníků? Zřejmě se zde potýkáme se záhadou, jejíž příčina spočívá v tom, že slovanská karantánská/korutánská společnost se dostala velmi brzy do svazku s Východofranskou a později otonskou říší a jaksi „zamrzla“ ve stádiu, které jiné slovanské society postupně překonaly při budování raně středověkých státních struktur, což zahrnovalo i vznik aristokratické obce. Sociálně právní poměry středověkého německého království však zakonzervovaly na jisté úrovni slovanskou korutánskou společnost a kosezové zde zůstali jako relikv, starobylá vzpomínka se specifickým postavením, jehož význam byl stále hůře pochopitelný. Tato nepochopitelnost postavení kosezů vedla k jejich postupné společenské degradaci a nám dnes ztěžuje porozumění jejich původního postavení ve slovanské Karantánii. V každém případě jejich asistence a ústřední role při nastolovacím obřadu svědčí o slovanském původu celého rituálu.

Původní podoba slovanského nastolovacího rituálu v Karantánii je dnes již nerekonstruovatelná, ačkoliv nechybí pokusy se prvotnímu smyslu rituálu alespoň přiblížit. Pokusil se o to – přinejmenším ve snaze o stanovení jakési archaické topografie – ve svém odvážném textu Andrej Pleterski (viz výše). Podle něho do původní kultovní výbavy patřil knížecí kámen (= hlavice římského sloupu), západní sedadlo z vévodského stolce (který podle Pleterského vznikl až někdy na přelomu 13. a 14. století) a navíc dva milníky římské cesty vedoucí kolem Krnského hradu. Obřad se odehrával v posvátném trojúhelníku Gospa Sveta (*Maria Saal*) – Krnský hrad – Gosposvetské pole (*Zollfeld*). Podle Pleterského proběhl obřad ve čtyřech fázích:

1. na Krnském hradě proběhla volba a vybraný soudce přezkušoval kandidáta oblečeného do selských šatů, budoucí kníže dostal mošnu s chlebem a sýrem, klobouk, lesní roh, byl posazen na strakatou kobylu, měl 4 průvodce;
2. *cesta* – kandidát v ruce držel pastýřskou palici;
3. na Gosposvetském poli následovalo trojí objetí kamene, muž se zkříženýma nohama seděl na kameni a přezkušoval kandidáta, následně ho udeřil, kníže se poté postavil na kámen a na všechny čtyři světové strany ukázal mečem;
4. nakonec u dnešní Gospý Svete se napil kníže vody z klobouku a převzal vládu – následovalo převlečení knížecích šatů, hostina, lid pěl chvály, v okolí se zapalovaly ohně a kosila tráva.⁵⁹

Pleterski pro svou rekonstrukci využil analogické rituály z keltského světa či z jiných indoevropských prostředí, folklórní i archeologický materiál, jeho odvážné teorie však narazily na intenzivní kritiku, jak jsme uvedli výše. Skutečností zůstává, že podobné rekonstrukce nemohou být ničím více, než hypotézami, třebaš fundovanými. Prameny

59 A. PLETERSKI, *Mitska stvarnost koroških knežjih kamnov*, s. 514.

zachycují podobu obřadu, kterou nepochybně ovlivnila celá řada okolností: ztráta samostatnosti Karantánského knížectví, zapojení do systému říšské správy, ztráta domácí dynastie, změna sociálních vztahů, christianizace apod. Větší význam má tak analýza a výklad dochovaných prvků obřadu, k čemuž se dostaneme níže.

Jednotlivé vývojové fáze rituálu se pokusil rekonstruovat Bogo Grafenauer, který také stanovil chronologické pořadí písemných zdrojů a za nejstarší označil *Švábské zrcadlo*. Podle Grafenauera prodělalo korutanské nastolení několik základních proměn:

1. první fází je nejstarší podoba nastolování v době slovanské Karantánie;
2. druhou fází je podoba obřadu v 11. století: zástupci kosezů zvolí kosezského soudce na zemském sněmu a rozhodují, zda přijmou nabízeného kandidáta, kterého určuje německý panovník. Pokud je uchazeč přijat, je přiveden na Krnský hrad ke knížecímu stolci v rolnickém oděvu, za přítomnosti lidu je posazen na kobylu, třikrát objede stolec za zpěvu přítomných, přijme usazením na kamenném stolci vládu a je vřazen mezi koseze. Když předstupuje před německého panovníka, předstupuje jako kosezský kníže a nikoliv jako říšský vévoda a přináší za udělení země v léno jelena. Když je mu uděleno léno, vřazuje se mezi německou aristokracii. Ještě před rokem 1000 vzniká vévodský stolec, který však nemá co do činění s nastolením – je to soudní stolec, na jedné straně stolce sedí vévoda, na druhé zemský kosezský soudce. V 11. století se tři vévodové nenechají nastolit a přijímají zemi pouze v léno = první krize obřadu;
3. na konci 11. a v průběhu 12. století se objevily v Korutanech dědičné vévodské dynastie (Eppensteinové a Spanheimové), kosezi se vzdělili aristokracii a sblížili se se svobodnými rolníky. Po nástupu Spanheimů (1122) získal obřad novou tvář, rozdělování lén z vévodského stolce bylo spojeno s nastolením;
4. nová podoba obřadu se projevila při nastolení Meinharda Tyrolského roku 1286, který zemi nejprve přijal v léno a teprve poté se nechal nastolit – kosezi už nevolí soudce, jenž nastoluje, ale jedná se o dědičnou funkci konkrétní selské rodiny.

Na konci 13. století tak obřad získá podobu, jak ji známe z pramenů: na stolci sedí sedlák-kosez v pozici soudce se svými „přisedícími“ za přítomnosti lidu. Před něho přijde v rolnickém oděvu vévoda, který v jedné ruce vede strakatého býka a v druhé strakatou kobylu, doprovází ho dva zemští šlechtici a přítomna má být celá aristokratická obec. Na první otázku, kdo přichází, zní odpověď, že vévoda země. Druhá otázka: bude dbát o blaho země, je svobodného stavu, zda ctí a brání křesťanskou víru a právo; odpověď: je a bude, na což přísahá vévodův doprovod. Poslední otázka: jakým právem může vévoda sedláka připravit o jeho místo na stolci; odpověď: 60 denárů, obě zvířata, vévodův selský oděv, osvobození od daní. Sedlák pak lehce udeří vévodu, napomene ho, aby byl dobrým soudcem, a uvolní mu místo, zatímco si bere obě zvířata. Kníže musí přísahat na zemský

mír, že bude dobrým soudcem a na všechny strany ukáže mečem – pak pije z klobouku chladnou vodu. V rolnickém oděvu pak odchází vévoda do chrámu, kde krcký biskup slouží slavnostní mši. Po ní vévoda odkládá rolnický oděv, následuje v knížecím oděvu hostina, při níž jsou symbolicky vykonávány či uděleny dvorské úřady. Nakonec vévoda na Gosposvetském poli na vévodském stolci rozděljuje léna. V této době jsou formální nositelé obřadu kosezové, nicméně fakticky se po pádu Přemysla Otakara II. prosazuje nižší šlechta, která se podílí na výkonu vévodského soudního práva a nárokuje si nastolení každého vévody (nejen prvního v dynastii) – bez nastolení se necítí být vázána vazalskou poslušností. Za Habsburků ve 14. století pak dojde ještě k jedné změně – v roce 1335 drží zvířata už sedlák na stolci, vévoda nese pastýřskou hůl, ke stolci přistupuje už celá korutanská šlechta, gorický hrabě jako palatin doprovází vévodu a sedí na vévodském stolci na původním místě kosezského soudce.⁶⁰ Zde musíme připomenout, že podle Piotra Boroně je informace, že obě zvířata držel kosez sedící na stolci, omylem Johanna z Viktringu, kterou po něm opakovaly pozdější prameny.⁶¹ Možné to je, ale nesmíme zapomenout, jaký posměch a pohoršení vyvolával obřad u rakouské aristokracie a dvořanů – z tohoto důvodu mohlo dojít ke změně rituálu tak, aby nebyl tak zdánlivě ponižující pro urozeného kandidáta.

Piccolomini i Jean Bodin tvrdí, že tento rituál je ojedinělý a nemá obdoby. Pro 15. a 16. století je to v evropském kontextu pravda. Zároveň nevíme o tom, že by podobný rituál praktikovali v raném středověku Langobardi, Frankové, Bavoři, jednoduše kontinentální Germáni, což vylučuje případné úvahy o germánském původu korutanského nastolování. V německých zemích byly známé pouze soudní stolce, nikoliv nastolovací.⁶² Kamenné stolce a nastolovací rituály známe v širokém indoevropském kontextu – a to zase vylučuje turkický původ korutanské zvyklosti prostředkováný Avary. V indoevropském prostředí se setkáváme s analogickými obřady poměrně často – kamenné trůny mívali indiští ráadžové (jejich roli a funkci zpracovala Jeanine Auboyerová).⁶³ Od 13. století je znám kámen z louky Mora u Uppsaly, na který byl uváděn zvolený švédský král, zničený roku 1515. Známe jsou keltské kamenné stolce: skotský královský kámen ze Scone, irský O'Neillův z Clannabey nebo slavný Lia Fáil z pahorku Tara (Temair), kde probíhalo nastolování irských velkokráľů.⁶⁴ Při tomto nastolení, při němž měl slavit král sňatek s Nejvyšší bytostí, byla na vladaře přenesena oprávněná vláda. Do 7. století zde bylo

60 B. GRAFENAUER, *Ustoličevanje koroških vojvod in država karantanskih Slovencev*, s. 383–386.

61 P. BOROŇ, *Pstrokate konie i kamienne trony*, s. 195.

62 B. GRAFENAUER, *Deset let proučevanja ustoličevanja koroških vojvod*, s. 184.

63 K dispozici jsem měl pouze Jeannine AUBOYER, *Le caractère royal et divin du trône dans l'Inde ancienne*, in: *The Sacral Kingship / La Regalità Sacra 4*, [Contributions to the Central Theme of the VIIIth International Congress for the History of Religions (Rome, April 1955). Contributi al tema dell'VIII Congresso Internazionale di Storia delle Religioni (Roma, Aprile 1955)], Leiden 1959, s. 181–188.

64 Viz např. Elizabeth FITZPATRICK, *Royal Inauguration in Gaelic Ireland c. 1100–1600*, Woodbridge 2004.

královské sídlo a každoročně zde druidové rozdělávali posvátný oheň pro celou zemi poté, co byly všechny ostatní ohně uhašeny. Kámen Lia Fáil byl podle *Knihy o záborech Irska (Lebor Gabalá Érenn)* považován za jeden ze čtyř pokladů, které si pokolení bohů *Tuatha Dé Danann* přivezlo do Irska. Měl vždy hlasitě zařvat, když na něho šlápl oprávněný vládce (Skotové ovšem za Lia Fáil považovali kámen ze Scone).⁶⁵ Zdá se pravděpodobné, že tyto prostorově i časově vzdálené, ovšem strukturálně blízké analogie svědčí o indoevropském základě zvyklosti nastolení na kamenný trůn, kterým procházeli indoevropští vládci či sakrální vůdci. Pravděpodobně se nemýlí Mircea Eliade, když kamenný stolec označuje za *axis mundi* – osu světa, která spojuje nebe, zemi i podsvětí.⁶⁶ Usednutím na kamenný stolec je král posvěcen, propojen se všemi vrstvami univerza. Indický král i karantánský vévoda si podržují celý okrsek zemský velmi podobným gestem – indický král ukročí na všechny čtyři světové strany, karantánský vévoda do všech čtyř světových stran učiní gesto mečem.⁶⁷

Již jsme konstatovali, že korutanský nastolovací obřad byl slovanského původu. I ve slovanském světě nalezneme podobné zvyklosti či přinejmenším rituální předměty. Kamenné trůny známe z Balkánu (hrad Bobovac a trůn bosenských králů, Prilep)⁶⁸ a uvažuje se, že kamenné stolce znalo i polské prostředí, ačkoliv zde máme jen dvě nejasné zmínky. Například předpokládaný kamenný stolec na Wawelu umístěný na pahorku mezi kostelem sv. Jiří a kostelem sv. Michala, k němuž se vztahuje zpráva z 27. ledna 1229, kdy Jindřich Bradatý řešil spor tynieckého opata Lutfrieda s jistým Žegotou o ves Grójec: „*iustum iudicium fecimusedendo pro tribunali cum nostris baronibus in monte modico ad ecclesiam sancti Michaelis.*“⁶⁹ Druhou zmínkou je potvrzení donace pro poznaňskou katedrálu od Přemysla I. 2. června 1247 „*in throno ad Sanctam Mariam*“ (nechybí ovšem domněnky, že obě listiny byla falza – to však o možné existenci kamenných stolců v Poznani a Krakově nic nevyovídá).⁷⁰ Gerard Labuda poznamenává, že musíme mít na paměti německé rozdělení posvátných kamenů na soudní (*Hochgerichtsstätte*) a knížecí/královské (*Königsstühle*).⁷¹ Je otázka, zda toto dělení uplatňovat na polské/slovanské prostředí, kde takové stolce jednoduše mohly symbolizovat to, co vévodský trůn u Krnského hradu – soudní moc knížete.⁷² Kvalitativně však stojí nastolovací kámen pochopitelně výš.

65 Sylvia a Paul F. BOTHEROYDOVI, *Lexikon keltské mytologie*, Praha 1998, s. 213, 374–376.

66 Mircea ELIADE, *Mefisto a androgyn*, Praha 1997, s. 124. Jean-Paul Roux považuje za *axis mundi* komunity samotného panovníka, viz Jean-Paul ROUX, *Král. Mýty a symboly*, Praha 2009, s. 30.

67 Tím rovněž dává najevo, že se stal středem světa, viz J.-P. ROUX, *Král*, s. 50–51.

68 P. BOROŇ, *Pstrokate konie i kamienne trony*, s. 189.

69 Cit. podle Felicja L. WOJCIESZUK, *Tribuna ducis. Przyczynek do historii oznak władzy zwierzchniej*, *Kwartalnik historii kultury materialnej* 13, Warszawa 1965, s. 65–71.

70 P. BOROŇ, *Pstrokate konie i kamienne trony*, s. 208.

71 Gerard LABUDA, [recenze na Wojcieszuk: *Tribuna ducis...*], *Studia źródłoznawcze* 19, Warszawa – Poznań 1966, s. 162–163.

72 P. BOROŇ, *Pstrokate konie i kamienne trony*, s. 210–211.

Zvláštní případ představuje Rus – zde sice nemáme konkrétní a podrobné informace o nastolovacím rituálu či kamenném stolci, letopisci však velmi často opakují, že se kníže usadil na stolci svého děda, otce atd. a to nikoliv pouze v případě Kyjeva, ale i jiných center staroruského státu. Mezi lety 1068–1194 máme v letopisech 19 zpráv o tom, že kníže „usedl na stolci“ při přebírání vlády. Konstantin Gvozděnko tvrdí, že toto „usazení“ mělo svůj ustanovený průběh: zaujetí knížecího dvorce, slavnostní uvítání při vjezdu do města, slavnostní hostina na knížecím dvorci, návštěva katedrálního chrámu – v jednom případě se hovoří o přísaze Kyjevanů (1146). Od druhé poloviny 12. století se o intronizaci hovoří i v případě dalších středisek staré Rusi – 10 případů se týká Vladimíru nad Kljazmou, Smolensku a Novgorodu. Lze tedy s vysokou pravděpodobností předpokládat, že v Kyjevě skutečně existoval knížecí stolec. Stolec však nejspíše nebyl v chrámu (ať Desátkovém nebo katedrálním), spíše na volném prostranství – už proto, že církevní obřady do nastolení nezasahovaly až do poloviny 12. století. Stolec mohl být na Jaroslavově dvoře, který nechal vybudovat Jaroslav Moudrý, a byl v letopisech i několikrát nazván jako „*stolec Jaroslavův*“. Na ražbě zlatých a stříbrných mincí z přelomu 10. a 11. století jsou na stolci zobrazováni knížata Vladimír I. a po něm i Svjatopolk I.⁷³ Nejkonkrétněji se o možném nastolení zmiňuje *Ipatjevský letopis* pod rokem 1150, kdy se Kyjeva zmocnil kníže Izjaslav Mstislavič:

„Kyjevané řekli Izjaslavovi: Ty jsi náš kníže, pojed' tedy ke svaté Sofii a usedni na stolec svého otce a svého děda [...] Izjaslav se tedy poklonil svaté Sofii a vjel do Jaroslavova dvorce s celým svým vojskem.“⁷⁴

Korutanskému nastolovacímu obřadu nejbližší analogii však nalezneme v jiné slovanské zemi – v Čechách. Zde víme jak o kamenném stolci, tak o nastolovacích rituálech, které na něm probíhaly. Pramenů o této zvyklosti je však mnohem méně než v případě Korutan a rozhodně nejsou tak podrobné. Navíc jsou omezené na 10. – 12. století, pak zprávy o obřadu mizí a rituál je podle všeho zapomenut. Nejstarší odkazy na nastolení českého knížete jsou zřejmě pasáže z *První svatováclavské legendy*, kde se hovoří např. o tom, že Václava po smrti jeho otce Vratislava dosadili na stolec („*i posadiša knežę Váčeslava na stolě otbca svoego Vratislavli*“).⁷⁵ Z počátku 11. století pochází zmínka z kroniky merseburského biskupa Thietmara a týká se nastolení knížete Jaromíra roku 1004 poté, co byla z Prahy s pomocí císaře Jindřicha II. vyhnána polská posádka:

73 Konstantin GVOZDĚNKO, *Ceremonija knážeskoj intronizacii na Rusi v domongoľskij period*, Drevňaja Rus'. Voprosy medievistiki 36, 2009, s. 24–32.

74 „*Kijane že rekoša. Izjaslavou ty naš knjazb pojedí že kę svjatoi Sofii. sjadi na stolě otca svojego i děda svojego [...] Izjaslavb že poklonivęsja svjatoi Sofii i vęzvejecha na dvorb. da Jaroslavlb vsimę svojimę polkomę.*“, *Ipatjevskaja letopis'*, Polnoje sobranije russkich letopisej, Tom vtoroj, Moskva 2001², s. 397.

75 Josef VAJS, *Sborník staroslovanských literárních památek o sv. Václavu a sv. Lidmile*, Praha 1929, s. 21.

„Následujícího dne přijel Jaromír. Před branou slíbil, že bude dodržovat práva lidu a že jim odpustí. Ihned byl s náležitými poctami uveden na knížecí stolec, svlékl prostý šat a oděhl se do skvostného. Každý z bojovníků mu rovněž daroval kořist, kterou získal na nepříteli, ať už uprchlém, nebo padlém. Potěšen mnohými dary byl přiveden na Vyšehrad a zde provolán za vládcе.“⁷⁶

Další dva popisy se nacházejí v Kosmově *Kronice Čechů*. První se vztahuje na nastolení Břetislava I., kterému kamenný stolec odstoupil oslepený a zmrzačený Jaromír po smrti svého bratra Oldřicha:

„Po rádném dokonání obřadů pohřebních vzal za ruku synovce Břetislava a vedl ho ke knížecímu stolci, a jako se vždy děje při volbě knížete, házeli přes mříže hořejší síně peníze, deset tisíc nebo ještě více, mezi lid, aby se netlačili na knížete sedícího na stolci, nýbrž raději chytali házené peníze. Když byl kníže posazen na stolci a nastalo ticho, Jaromír, drže synovce za pravici, pravil k lidu: ‚Hle, váš kníže!‘ A oni zvolali třikrát: ‚Křešu, to jest: Kyrie eleison. A opět řekl Jaromír k lidu: ‚Přistupte z rodu Municů, přistupte z rodu Těptců!‘ a volal jmenovitě ty, o nichž věděl, že jsou zvláště ve zbrani mocní, ve věrnosti stálí, v boji udatní a bohatstvím vynikající.“⁷⁷

Druhý se týká nastolení Kosmova oblíbence, knížete Břetislava II.:

„Po něm nastoupil Břetislav mladší. Když přijížděl do hradu Prahy, uvítal ho radostně lid za zvonění v kostelích, veselými reji chlapců a dívek, stojících na rozličných rozcestích, a jejich hrou na píšťaly a bubny. A biskup Kosmas sám ho uvítal s duchovenstvem a velikým procesím v hradní bráně před kostelem Panny Marie a dovedl ho ke stolci. Podle řádu této země byl dosazen na stolec ode všech předáků a dvořanů kníže Břetislav Mladší dne 14. září.“⁷⁸

76 „Crastina autem die Iarimirus adveniēns, populis iura veniamque commissi poscentibus ante portam dedit ilicoque intromissus pristinis honoribus magna iocunditate inthronizatur ac tunc, depositis vilibus indumentis preciosioribus ornatur. Huic ibi tunc presentatur, quicquid unusquisque militum hosti fugitivo vel occiso spoliourum abstulit. Muneribus idem delectatus plurimis ad Wissegradum introducitur ibidemque in dominum exclamatur [...]“, Thietmari Merseburgensis episcopi Chronicon, Robert Holtzmann (ed.), Berolini 1935, s. 288. Český překlad viz Dějiny z MERSEBURKU, *Kronika*, přel. Bořek Neškudla – Jakub Žytek, Praha 2008, s. 166.

77 „Post expletis rite funebriis exequiis accipit Bracizlaum fratruēlem et ducit eum ad sedem principalem; et sicut semper in electione ducis faciunt, per superioris aulae cancellos decem milia nummorum aut plus per populum spargunt, ne ducem in solio comprimant, sed potius sparsos nummos rapiant. Mox duce locato in solio et facto silentio tenens dextram sui fratruelis Iaromir dixi ad populum: ‚Ecce dux vester!‘ At illi succlamant: ‚Krešsu, quod est Kyrieleison. Et iterum Iaromir ad populum: ‚Accedant, inquit, de gente Muncia! accedant de gente Tepca!‘ et vocat eos nominatim, quos norat armis potentiores, fide meliores, militia fortiores et divitiis eminentiores.“, *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum*, Bertold Bretholz – W. Weinberger (edd.), Berolini 1923, s. 78. Český překlad viz *Kosmova kronika česká*, přel. Karel Hrdina – Marie Bláhová, Praha – Litomyšl 2005², s. 75.

78 „Cui successit iunior Bracizlaus quem advenientem in urbem Pragam letis choreis per diversa compita dispositis tam puellarum quam iuvenum modulantium in tibiis et timpanis et per ecclesias pulsantibus campanis plebs letabunda suscepit. Ipse autem Cosmas episcopus cum clero et magnifica processione suscipiens eum in porta civitatis ante templum sancte Marie deducit ad solium et secundum ritum huius terre ab universis comitibus et satrapis est intronizatus dux iunior Bracizlaus XVIII kal. Octobris.“, *Cosmae Pragensis Chronica*, s. 156–157. Český překlad viz *Kosmova kronika česká*, s. 134.

Nakonec se o kamenném stolci píše v *Milevském letopisu* kronikář Vincencius, když zmiňuje „knížecí trůn, jeden kámen, který ještě teď stojí uprostřed hradu a pro který nejen nyní, ale již odedávna padlo mnoho tisíc mužů“.⁷⁹ Stolec českých knížat stál na pahorku Žiži, který se někdy lokalizuje mezi kostel svatého Jiří a Svatovítský chrám, poloha tohoto místa je však nejistá.⁸⁰ Rituál ani kámen zřejmě nepřežily dědičnou přemyslovskou královskou monarchií. Nejspíše v době posledních Přemyslovců obřad jako celek zaniká a je nahrazen korunovací, jejíž řád vychází z německých vzorů a v době Karla IV. je mírně upraven podle francouzského modelu korunovačních slavností.⁸¹

Český nastolovací obřad měl podle pramenů rovněž několik částí, které se pokusil určit Michal Kulecki jako: 1) volba knížete; 2) průvod k trůnu; 3) intronizace; 4) představení vládce shromážděnému lidu a svolání; 5) závěrečné ceremonie.⁸² Není vyloučeno, že zde byly přítomné i jiné prvky, jak jemně a nejasně naznačují nečetné zdroje. Tak Thietmar hovoří v případě Jaromíra o pokračování obřadů na Vyšehradě, kde byl kníže slavnostně svolán vládcem, přijímal hold velmožů a rozdával kořist. To trochu připomíná podobné akty probíhající kolem vévodského stolce po nastolení na knížecím kameni, které vévoda prováděl již ve slavnostním oděvu: hold, rozdělování lén, slavnostní zasedání. Nehrál zde Vyšehrad podobnou roli vůči Pražskému hradu, jakou měl v Korutanech vévodský stolec v rámci obřadu vůči knížecímu kameni?⁸³ Thietmar poznamenává i další detail opět v případě Jaromíra – převlečení šatů, aniž by se dalo přesněji určit, zda to bylo součástí rituálu či jen prostou přípravou na slavnostní okamžik. Snad s tím souvisí zajímavá zvyklost zahrnutá do korunovačního řádu Karla IV., kterou nelze vystopovat ani v německých, ani ve francouzských korunovačních zvyklostech. Je to předvečer hlavní korunovační slavnosti, v kterém se koná průvod budoucího krále na Vyšehrad spojený s nešporami. Tuto zvláštnost českého korunovačního řádu označuje Cibulka za relikvii přemyslovské tradice a je mu k tomu důkazem zmínka Přibíka Pulkavy o osudu střevíců a torny Přemysla Oráče: podle kronikáře se měly střevíce následníkovi trůnu ukazovat a lýková mošna pověsit na rameno k připomenutí prostého původu zakladatele dynastie a knížecí moci v Čechách.⁸⁴ Snad se jedná o pozůstatek nastolovacího obřadu přemyslovských knížat,

79 „... principali throno, quodam saxo, quod etiam nunc in medio civitatis, pro quo non solum nunc, sed etiam ab antiquo multa milia militum bello corruerunt...“, *Vincencii et Gerlaci Annales*, W. Wattenbach (ed.), in: *Monumenta Germaniae historica. Scriptorum* tomus 17, Georgius Henricus Pertz (ed.), Hannoverae 1861, s. 660. Český překlad viz *Milevský letopis. Zápisky Vincencia, Jarlocha a Ansberta*, přel. Anna Kernbach, Praha 2013, s. 32–33.

80 Zdeněk SMETÁNKA – Jan FROLÍK, *Archeologie na Pražském hradě*, Praha – Litomyšl 1997, s. 87–88.

81 Viz Josef CIBULKA, *Český řád korunovační a jeho původ*, Praha 1934.

82 Michal KULECKI, *Ceremoniał intronizacyjny Przemyslidów w X – XIII wieku*, *Przegląd historyczny* 75, 1994, s. 441–451.

83 Josef ŽEMLIČKA, *Čechy v době knížecí (1034–1198)*, Praha 1997, s. 332.

84 „[...] Que hodierna die in Wyssegradensi ecclesia diligencius conservantur. Nam in vigilia coronacionis regum Boemie processionaliter obviam dantes canonici et prelati futuro regi calceamenta sibi ostendunt

obřadu, který přímo souvisel s mýtem o zakladateli dynastie, a při němž byl kandidát stolce podobně jako v Korutanech převlečen do rolnických, tj. oračových šatů včetně obutí jeho lýkových střevíců a převzetí jeho lýkové mošny. Pochybnosti o pravdivosti Pulkavových slov vyslovil už před více jak sto lety Václav Tille s tím, že se Kosmas nezmiňuje o přenesení lýkové mošny, která podle Pulkavy byla kandidátovi trůnu pověšena na rameno. Podle Kosmy vzal s sebou Přemysl pouze lýkové střevíce, které ovšem Kosmas nezmiňuje v souvislosti s nastolením, ačkoliv o něm hovoří dvakrát. Český korunovační řád sice mluví o předvečerním průvodu na Vyšehrad, ovšem nezmiňuje torbu ani střevíce. Tille proto považoval Pulkavovu zmínku za falzum, popř. připouštěl existenci obou relikvií a možná i obřadu, ovšem pouze jako Karlovo novum v korunovačním obřadě, možná inspirované korutanským nastolením.⁸⁵ Lze však namítnout, jak již poznamenal Cibulka, že Pulkava mluví o obřadu tak, jako by se konal vždy, a pokud by jeho inspirátorem byl Karel, jistě by to jeho kronikář neopomněl zmínit. Na Vyšehradě se relikvie uchovávaly zřejmě od dob Vratislava II., tedy od Kosmových dob, který o střevících píše, že jsou uloženy na Vyšehradě.⁸⁶ Zmínka o střevících a mošně v korunovačnických řádech není nutná, řády se zabývaly samotnou korunovací a nikoliv doplňky domácích tradic. Pulkavova zmínka tedy možná skutečně zaznamenala relikvii nastolovacího obřadu, který jako celek zřejmě zanikl ve třináctém století za prvních přemyslovských králů.⁸⁷

Přestože nám chybí podrobné informace o průběhu přemyslovského nastolovacího obřadu, z nečetných zmínek jasně vyplývá magická funkce kamenného stolce, která přežila christianizaci, ačkoliv se jednalo o významný relikvii archaické, předkřesťanské kultury českých Slovanů. V podstatě lze říci, že český případ potvrzuje Eliadeho teorii o kamenných trůnech jako svého druhu „osy světa“, *axis mundi*, neboť – jak si správně povšiml Josef Žemlička – pouze stolec a obřadní nastolení legitimizovalo knížecí moc.⁸⁸ Nikdo, byť by byl sebesilnější a měl k dispozici sebevíce bojovníků, kdo neusedl na kamenný stolec, nebyl považován za právoplatného knížete. Proto od úsvitu českých dějin se veškeré boje o moc soustředily na ovládnutí stolce a místa, kde stál – původně sakrálního hradiště českého kmene, později hlavního sídelního hradu celé země. Proto se tohoto místa musel zmocnit Bořivoj, a učinil tak za pomoci cizích vojáků i cizího náboženství (křesťanství), aby se mohl stát *monarchou*, tj. samovládcem.⁸⁹ Cílem nebylo místo samotné, ale nastolovací kámen,

---

et coturnum humeris suis imponunt, ut memoriam habeant, quod de paupertate venerunt et nequequam superbiant [...]“, *Cronica Przbiconis dicti Pulkaua*, in: *Fontes rerum Bohemicarum/Prameny dějin českých 5*, Josef Emler – Jan Gebauer – Jaroslav Goll (edd.), Praha 1893, s. 7.

85 Václav TILLE, *Přemyslovské střevíce a železný stůl*, Český časopis historický 10, 1904, s. 203–206.

86 „[...] *tolit secum suos coturnos ex omni parte subere consutos, quos fecit servari in posterum, et servuntur Wissegrad in camera ducis usque hodie et in sempiternum [...]*“, *Kosmova kronika česká*, s. 14.

87 J. CIBULKA, *Český řád korunovační*, s. 103–105.

88 J. ŽEMLIČKA, *Čechy v době knížecí*, s. 333.

89 K tomu Dušan TŘEŠTÍK, *Počátky Prahy a českého státu*, *Folia historica Bohemica 5*, Praha 1983, s. 20–21.

dárce oprávněné vlády. Právě tento předmět učinil z Pražského hradu a Prahy jako takové nezpochybnitelné centrum celé země Čechů. Síla pražského stolce byla taková, že v žádném jiném sídle vedlejších přemyslovských rodových linií nikdy nevzniklo alternativní mocenské centrum, které by mělo ambici Praze konkurovat, nebo se od ní odtrhnout a soustředit posvátnost a legitimitu vlády kolem sebe. I moravští Přemyslovci využívali příležitosti zmocnit se Pražského hradu, jakmile se naskytla.

Pražský kamenný stolec je v literatuře hojně zmiňován, méně je již analyzována jeho role v přemyslovské státní ideologii – z nejmladších prací zmiňme publikace Roberta Antonína⁹⁰ a Martina Wihody.⁹¹ Zcela ojediněle je poukazováno na podobnost korutanských a českých zvyklostí – tak činí např. Josef Žemlička.⁹² Rovněž Michał Kulecki konstatuje podobnost korutanského a českého zvyku, kterou přičítá společnému slovanskému původu.⁹³ Ovšem nejpodrobněji se oběma nastolovacím rituálům věnoval Dušan Třeštík v několika svých publikacích. Třeštík vyslovil několik zásadních tezí: 1) konstatoval podobnost obou obřadů s odvoláním na starší literaturu;⁹⁴ 2) prohlásil oba obřady za geneticky příbuzné s poukazem na shodné prvky: kamenný stolec, struktura ritu, změna šatu, typologie postavy prvního knížete;⁹⁵ 3) datoval oba obřady před počátek 9. století;⁹⁶ 4) připomněl indoevropské souvislosti obou rituálů poukazem na podobné zvyklosti či kamenné stolce v Irsku, Skotsku, Dánsku, Švédsku a Indii;⁹⁷ 5) propojil nastolovací rituál s mýtem o zakladateli přemyslovské dynastie, tj. každé nastolení zpřítomňovalo prvotní nastolení mýtického Přemysla a každý kníže ho při obřadu ztělesňoval.⁹⁸

Zvláště druhá a pátá teze jsou pro nás zajímavé – platí-li, znamená to, že zde existoval jakýsi původní (pra)slovanský rituál, z něhož obě zvyklosti vycházejí. Tento rituál zpřítomňoval mýtus, který byl opět společný slovanskému prostředí, a musel tudíž nalézt své místo i v tradicích jednotlivých slovanských societ. Tento mýtus museli znát i východoalpští Slované a z něho vychází i jejich nastolovací obřad. Jinak řečeno: korutanský rituál musí mít styčné body s přemyslovským mýtem. Český i korutanský obřad zpřítomňoval mýtickou

90 Robert ANTONÍN, *Ideální panovník českého středověku. Kulturně-historická skica z dějin středověkého myšlení*, Praha 2013, s. 420.

91 Martin WIHODA, *První česká království*, Praha 2015, s. 67–82.

92 J. ŽEMLIČKA, *Čechy v době knížecí*, s. 334.

93 M. KULECKI, *Ceremoniał inronizacyjny*, s. 447.

94 Dušan TŘEŠTÍK, *Bořivoj a Svatopluk – vznik českého státu a Velká Morava*, in: Josef Poulík – Bohuslav Chropovský (edd.), *Velká Morava a počátky československé státnosti*, Praha – Bratislava 1985, s. 290–291.

95 D. TŘEŠTÍK, *Počátky Přemyslovců*, s. 345–346.

96 Tamtéž.

97 Dušan TŘEŠTÍK, *Mýty kmene Čechů (7. – 10. století). Tři studie ke „Starým pověstem českým“*, Praha 2003, s. 156.

98 Dušan TŘEŠTÍK, *Mír a dobrý rok. Státní ideologie raného přemyslovského státu mezi křesťanstvím a „pohanstvím“*, *Folia historica Bohemica* 12, Praha 1988, s. 27.

postavu prvního vládce, kterou znala původní (pra)slovanská tradice a jejíž českou variantou byl Přemysl. Pokusíme se poukázat na některé prvky, které by tuto teorii mohly podepřít.

Nejprve je to způsob nalezení knížete. Při volbě korutanského vévody hraje klíčovou roli zemský soudce (*rihter*), který podle Grafenauera v nejstarší podobě obřadu asistoval při samotném nastolení a zasedal spolu s vévodou na vévodském stolci.⁹⁹ Snad to byl on, kdo původně knížete uváděl přímo na knížecí kámen, než se tato funkce přenesla na konkrétní kosezskou rodinu. Průběh rituálu, který připomíná zasedání soudu, by na to napovídal. V přemyslovském mýtu by tato postava odpovídala Libuši. Libuše totiž není kněžnou, za kterou je často mylně označována. Její postava má více významových vrstev, jednou z jejích funkcí je však soudnictví. Pro líčení mýtického období jejího otce a jejích sester používá Kosmas odkazy na biblickou knihu Soudců – je si vědom, že žádná z těchto postav nereprezentuje knížecí moc. Popudem k hledání nové kvality společenského uspořádání, tj. panovnické moci, je Libušin soud. Teprve ustanovením Přemysla za knížete přechází soudní pravomoc na nového vládce, stejně jako po nastolení korutanského vévody končí role zemského kosezského soudce.

Libuše posílá pro Přemysla poselstvo, které vede bílý kůň. Kosmas přitom nadhazuje myšlenku, že kůň jistě znal cestu, neboť po ní jeho paní nejednou jela. Tento soubor motivů byl nejednou zmiňován v souvislosti s analogickými situacemi indoevropských tradic. Zde totiž vystupují výrazné ženské postavy s naznačeným či tušeným božským původem, které udělují moc či jsou přímo reprezentantkami země a vlády nad ní: indická Mádhaví (jejíž jméno znamená „opojení“) z *Mahábháraty* svojí lascivní prostitucí zajistí svému otci, indickému *samrádžovi* Jajátimu čtyři královské vnuky, kteří spolu s ní zachrání čest i vládu svého děda, a tato ušlechtilá prostitute je motivována ziskem 800 hřebců od čtyř heroů-otců královských vnuků;¹⁰⁰ podobně promiskuitní irská Medb z *Ulsterského cyklu*, manželka pravého krále Aililla mac Máty, který neznal chtivost, bázeň ani žárlivost, ale choť i celé řady dalších králů, kterým se oddávala jako Nejvyšší bytost Flaith, udělující oprávněnou vládu v podobě opojného nápoje (*laith*);¹⁰¹ irská princezna Clothru (zmiňovaná jako předchůdkyně Medb) zplodí se svými bratry-trojčaty královského dědice Lugaida Riab nDerg pro svého otce, irského velkokrále (*ard-rí*) Eochaida Feidlecha (jméno Eochaid se dá vyložit jako „ten, který má vítězného koně“);¹⁰² velšská Rhiannon (odvozeno od „Rigantona“ = „velká královna“), jedoucí na bílém koni kolem královského pahorku, přičemž ji následuje její budoucí ženich, který s ní získá i královskou vládu, jménem *Pwyll*,

99 B. GRAFENAUER, *Ustoličevanje koroških vojvod in država karantanskih Slovencev*, s. 383–384.

100 Jaan PUHVEL, *Srovnávací mytologie*, Praha 1997, s. 297.

101 S. a P. BOTHEROYDOVI, *Lexikon keltské mytologie*, s. 248–250.

102 J. PUHVEL, *Srovnávací mytologie*, s. 300.

což znamená „rozumnost, moudrost, soudnost“.¹⁰³ Tyto postavy bývají ztotožňovány s bohyněmi (jako galská Epona nebo irská Ériu) symbolizujícími zemi a vládu, které mohou libovolně dát i odebrat. Podle Georgese Dumézila byla role těchto bohyň tzv. trojfunkční, tzn. zahrnovala v sobě všechny prvky reprezentující tři stavy a funkce ideální indoevropské společnosti: právo/náboženství/magie – válečnictví – plodnost a prosperita, tj. ty funkce, které měl podle Dumézila reprezentovat i pravý indoevropský vládce.¹⁰⁴ Jejich spojení s koňmi je očividné a projevovalo se i při rituálech různých indoevropských společností. Z Indie je známá nejvyšší oběť – oběť koně (*ašvamedha*) spojená s upevněním královské vlády, kdy se z krále (*rádža*) stává velkokrál (*sámrádž*), a je blízká obřadu nastolení krále (*rádžasúja*). Z díla Geralda z Walesu *Místopis Irská* je znám irský zvyk při nastolení krále – soulož s krále s kobyloou a její následné obětování. S původním královským sídlem v Římě (*regium*), později sídlem nejvyššího Jupiterova velekněze, byl zase spojen obřad „Říjnového koně“ – rituální oběť koně Martovi z vítězného spřežení po závodech na Martově poli.¹⁰⁵ Při korutanském obřadu chybí sice výše zmíněný ženský prvek a prvek zvířecí oběti, nechybí však kůň – přesněji kobyla, většinou popisována jako strakatá. Tu měl vést kandidát ke stolci, případně ji držel kosez sedící na stolci. Ovšem *Švábské zrcadlo* informuje, že na ní budoucí vévoda ke stolci jel a stolec na ní třikrát objel. Stejným způsobem vyobrazuje kandidáta – jedoucího na bílém koni – i ilustrace Leopolda Stanreutera z *Rakouské kroniky 95 vládců*. Konstatujeme tedy, že asistence zemského soudce i koně/kobyly při obřadu připomíná roli Libuše i jí poslaného koně, na něhož byl Přemysl posazen a na němž si dojel pro svou knížecí vládu.

Dalším podstatným, ba přímo centrálním prvkem je postava samotného zakladatele dynastie. Jeho zpřítomněním by měl být vévodský (v českém případě knížecí) kandidát. Obě postavy vykazují typologicky shodné rysy. Přemysl je charakterizován jako orač (*arator*), a to nejen u Kosmy,¹⁰⁶ ale i v Kristiánově legendě, kde se o něm píše jako o moudrém muži, který se zabýval pouze obděláváním půdy.¹⁰⁷ Korutanský vévoda je před nastolením převlečen do rolnických šatů, nepochybně proto, aby ztělesnil prvotního knížete, který jako první obdržel charisma vlády a předal ho svým nástupcům. Zde se lze ptát, zda narážka na změnu oděvu u Thietmara v případě nastolení knížete Jaromíra nesouvisela s rituální změnou oděvu stejnou jako v Korutanech a zda reliktem této zvyklosti nebylo posazení lýkové mošny na rameno a demonstrace lýkových střevíců následníkovi trůnu

103 S. a P. BOTHEROYDOVI, *Lexikon keltské mytologie*, s. 321–324.

104 Georges DUMÉZIL, *Mýtus a epos II. Indoevropské epické vzory: hrdina, kouzelník, král*, Praha 2005, s. 354–389, 409–417.

105 J. PUHVEL, *Srovnávací mytologie*, s. 308–313.

106 *Kosmova kronika česká*, s. 17.

107 „*prudentissimo viro, cui tantum agriculture officium erat*“, in: *Křesťanův Život sv. Ludmily a sv. Václava*, in: *Fontes rerum Bohemicarum/Prameny dějin českých 1*, Josef Emler (ed.), Praha 1873, s. 202.

v předvečer korunovace na Vyšehradě. Dále: i v korutanském případě měl tento první vládce rolnický charakter, i v jeho případě jako jeho podstatné atributy vystupují býk/vůl a kůň/kobykla. Shoda mezi Přemyslem a korutanským knížetem jde až do pozoruhodných detailů. Např. Kosmas se zmiňuje, že Přemysl pohostil poselstvo plesnivým chlebem a kusem sýra, které vyndal ze své lýkové mošny.¹⁰⁸ Stejný obsah má podle *Švábského zrcadla* mošna („*gross rot taeschun*“) korutanského vévody převlečeného do rolnických šatů – sýr a chléb („*sin kaes sin brot*“ – zvýr. M. T.).¹⁰⁹ Rovněž slavná Přemyslova otka by mohla mít analogii v pastýřské holi, kterou podle pramenů ze 14. a 15. století měl kandidát korutanského stolce držet při cestě ke knížecímu kameni. Pastýřská hůl či hůl k pohánění dobytka je prastarým symbolem královské vlády, s nímž se setkáváme již v nejstarších civilizacích Předního východu a z něhož se vyvinul jeden z univerzálních atributů panovnické moci. Koneckonců řecký výraz pro (pastýřskou) hůl (*skeptrón*) se stal termínem označujícím žezlo.¹¹⁰ Lze se tedy domnívat, že uvedené analogie mohou svědčit o společné výchozí postavě, kterou na jedné straně ztělesňuje korutanský kandidát a na druhé je známá ze staročeského prostředí jako Přemysl.

Slovanské kultury znají další podobné mýtické oráče. Nejstarší polská kronika při líčení původu piastovské dynastie označuje zakladatele rodu Piasta za oráče (*arator*),¹¹¹ přičemž nijak více tuto charakteristiku nerozvádí, jako by se jednalo o kvalitativní vlastnost této postavy a nikoli o pouhé označení činnosti či zaměstnání (ačkoliv takové funkční označení pro nevolníky na knížecím velkostatku v raném středověku z Čech i Polska známe).¹¹² Pozoruhodnou postavou je postava z východoslovanských *bylin*, kosmický oráč (*orataj*) Mikula Seljanič, kterého miluje Mátuška Země. Tento oráč má stejně jako korutanský vévoda a Přemysl lýkovou mošnu, v níž nese všechnu tíži země, a oře pluhem, který z brázdy není schopen vytáhnout žádný bohatýr kromě Mikuly samotného.¹¹³ Východoslovanský folklór zná i božího kováře Kuzmuděmjana (spojení oblíbených světců Kosmy a Damiána), který s drakem vyoral tzv. Dračí valy jižně od Kyjeva. Oráčem je rovněž v některých junáckých písničkách Marko Kralevic, který rozorává turecké cesty a pluhem pobíjí své turecké

108 „*de pera subere contexta excutit muscidum panem et formatici partem*“, *Kosmova kronika česká*, s. 16.

109 Celý úryvek v giessenském rukopisu *Švábského zrcadla* zní: „*vnd dar an ain gross rot taeschun als ainem iager maister wol kumpt vnd fuegt. Dar in er leg sin kaes sin brot* [zvýr. M. T.] *vnd sin geraetlach*“, cit. podle B. GRAFENAUER, *Ustoličevanje koroških vojvod in država karantanskih Slovencev*, s. 173. Této shody si rovněž povšimli Piotr Boroń a Jacek Banaszkiewicz, viz P. BOROŃ, *Pstrokate konie i kamienne trony*, s. 205; Jacek BANASZKIEWICZ, *Podanie o Piaście i Popielu. Studium porównawcze nad wczesnośredniowiecznymi tradycjami dynastycznymi*, Warszawa 2010², s. 62.

110 J.-P. ROUX, *Král*, s. 196–197.

111 *Galli Chronicon*, s. 396.

112 K bližší viz Tomáš PETRÁČEK, *Nevolníci a svobodní, kníže a velkostatek*, Praha 2013.

113 Vladimír PROPP, *Ruskij geroičeskij epos*, Moskva 2006², s. 382–395.

protivníky.¹¹⁴ Ale nejde jen o slovanské prostředí – motiv oráče či rolníka jako kulturního hrdiny spjatého se zakladatelským činem či prvotní vládou je rozšířen v celé řadě kultur, převážně indoevropských, ale nejen jich. Za oráče je označován jeden z mýtických irských velkokráľů Eochaid *Airem* (= Oráč).¹¹⁵ Jako oráči často vystupují řečtí hrdinové: první oráč Triptolemos (a zároveň podsvětní soudce), který díky pomoci bohyně Déméter naučil lidstvo orat a sít; Íásón oral s ohnivými býky a sel dračí zuby; Kadmos oral a sel dračí setbu při založení Théb. Známy je případ Romula, který oboral okresek budoucího Říma a na mincích z 1. století př. n. l. se objevuje Augustus v oděni pontifika, jak řídí voly táhnoucí pluh.¹¹⁶ Od pluhu měl být do úřadu povolán i polomytický Cincinnatus, o němž píše Titus Livius (jehož líčení mohlo inspirovat i Kosmu v případě Přemyslova povolání ke knížecí vládě). Motiv orby se objevuje i u Skythů – mezi zlatými kráľovskými dary, které spadly z nebe a které získal nejmladší syn mýtického praotce Skythů Kolaxais, byl vedle sekery, misky a jha i pluh.¹¹⁷ Hérodotos zároveň jednu skupinu Skythů nazývá přímo „oráči“. Oráčem měl být i budoucí frýžský král Gordias. A u celé řady panovníků se zdůrazňuje jejich rolnický původ: akkadský Sargon měl pracovat jako zahradník, sidónský král Abdalonymos byl před uvedením do úřadu zastihnut, jak pracuje na své zahradě, mýtický perský vládce Feridún byl vychován u zahradníka („zahradník“ byl součástí titulatury sumerských, akkadských a babylónských kráľů), král Wessexu Ina byl původně *villanus* z vesnice Somerton. Mýtický zakladatel anglosaské dynastie se jmenoval *Scef* (= Snopek) a jeho vnuk *Beo* (= Ječmen).¹¹⁸ Pozoruhodný příklad představuje indická *Rámájana* – král Ráma, vnuk Slunce, který zahájil třetí věk lidstva, se oženil s princeznou *Sítou* (= Brázda). Po korunovaci se odebral do vyhnanství a místo něho jako jakýsi místokrál vládl jeho bratr – na trůnu však zůstaly položeny Rámovy opánky.¹¹⁹ Mimochodem je v této souvislosti zajímavá legenda, kterou vypráví Jakub Unrest o knížecí moci v Korutanech. Ten uvádí, že kdysi dávno, po smrti jakéhosi vévody Machmuta vpadli do Korutan s velikou silou Hunové (Avaři?), spálili chrámy, v zemi zůstalo jen málo lidí a kraj byl nějaký čas bez vévody nebo pána („*und was ein Zeit kain Hertzog oder Herr*“). Tak si po nějaké době lidé sami zvolili knížete ze selského rodu („*Man von Paurn Geschlacht*“) a učinili z něho svého pána a vévodu („*machtn sy zu irm Herrn und Hertzogn*“) a od něho pocházeli všichni

114 Vladimír PETRUCHIN, *Pachar*, in: Svetljana Tolstaja – Nikita Tolstoj (edd.), *Slavjanskije drevnosti. Etnolingvističeskij slovar* v pjati tomach. Tom tretij (K – P), Moskva 2004, s. 650–652.

115 D. TŘEŠTÍK, *Mýty knene Čechů*, s. 137.

116 Alexej ŠČAVELĚV, *Slavjanskije legendy o pervych knjaz'jach. Sravnitel'no-istoričeskoje issledovanie modělej vlasti u slavjan*, Moskva 2007, s. 17–171.

117 HÉRODOTOS, *Dějiny aneb devět knih dějin nazvaných Músy*, přel. Jaroslav Šonka, Praha 1972, s. 228.

118 J. BANASZKIEWICZ, *Podanie o Piašcie i Popielu*, s. 69–99.

119 J.-P. ROUX, *Král*, s. 86–87.

korutanští vévodové („*daraus sint all hernach geporn Hertzogn von Kernndtn gewurtzt und entsprungen*“).¹²⁰

Toto spojení vlády a rolnických motivů vedlo některé badatele k přesvědčení, že postava vládců je úzce spojena s motivem prosperity a plodnosti. Pokud bychom tento motiv převedli do hypotetické Dumézilovy triády, podle níž měl být modelován ideální svět starých Indoevropanů, odpovídal by tzv. třetí funkci. To by potvrzovaly i další motivy spojené s mýtickými zakladateli dynastií a reprezentanty královské vlády. Prvním z nich je pohostinnost a štědrost – s tím se setkáváme např. u Piasta, kyjevského knížete Vladimíra I. (v *Pověsti vremennych lét* nebo v *Pochvale* od mnicha Jakova) či u Boleslava I. Chrabrého, jak je vylíčen v Galově kronice.¹²¹ Druhým motivem je sňatek s postavou reprezentující vládu nebo zemi jako takovou – jak jsme již poznamenali výše. Dušan Třeštík v rámci těchto úvah cituje teorii Alexandera Krappeho, podle něhož přemyslovský mýtus odráží prastarý *svatý sňatek*, který známe z archaických slavností na nejruznější úrovni (od folklórních zvyklostí až po oficiální celostátní oslavy) z mnoha zemědělských civilizací. S tím souvisí všechny výrazné prvky v přemyslovském mýtu: král-kněz orá pole s voly zvláštní barvy, setká se s kněžnou, reprezentující bohyni země, vykoná s ní soulož/obřad plodnosti ve vyorané brázdě, příchod vyslanců kněžny a přivedení do rezidence ke kněžně, opuštění pole doprovází rituální hostina a věštba s mladými ratolestmi o nadcházející úrodě.¹²² Takový výklad by předpokládal, že slovanské nastolení nového knížete by v podstatě bylo svatebním obřadem mezi novým panovníkem a vládou (jak to naznačuje Třeštík) a že panovník je především reprezentantem plodnosti (jak to tvrdí např. Banaszkiwicz).¹²³

Takovou roli skutečně přisuzuje vládci evropský folklór, jak jej známe z novověku. Z evropské i mimoevropské (především indoevropské) lidové kultury známe postavu krále, která je volena a následně odpovídá za plodnost. I v Čechách se objevuje postava lidového krále ve „hře na krále“. Na Moravě pak tomuto zvyku částečně odpovídá jízda králů. Tento „lidový“ král byl volen vesnickou mládeží, převlékán do rituálního oděvu (slavnostní kroj, oděv z kůry, ženské šaty) a posléze procházel průvodem vesnicí. V některých případech byl dokonce král rituálně stát, přičemž mu byla dávána vina za hospodářské neúspěchy komunity. Někdy byl obětován kohout, kozel, beran nebo

120 Cit. podle B. GRAFENAUER, *Ustoličevanje koroških vojvod in država karantanskih Slovencev*, s. 135–136.

121 Jacek BANASZKIEWICZ, *Třikrát o hostině*, Souvislosti. Revue pro literaturu a kulturu 14, 2003, č. 3, s. 131–133.

122 Anežka MERHAUTOVÁ – Dušan TŘEŠTÍK, *Románské umění v Čechách a na Moravě*, Praha 1983, s. 27. Třeštík zde cituje publikace Alexander H. KRAPPE, *The Ploughman King*, in: *Revue Hispanique* 46, 1919, s. 516–546 a *Revue Hispanique* 56, 1922, s. 265–289; Alexander H. KRAPPE, *La légende de Libuše et de Přemysl*, in: *Revue des études slaves* 3, 1923, s. 86–89, které jsem však neměl k dispozici.

123 J. BANASZKIEWICZ, *Podanie o Piaście i Popielu*, s. 100–103.

žába jako zástupné oběti. Krále doprovázelo dvořanstvo, sám král byl obyčejně pasivní, místo něho hovořili jeho mluvčí, kteří u představitelů obce žádali o dovolení zvolit krále. Někdy je hledán původ této hry v mužských spolcích (*Männerbünde*), které existovaly v Čechách (např. tzv. pohůnská rada) i na Moravě (stárce). Ovšem ne vždy byli králové voleni z řad mládeže. Podle některých starších zpráv byl králem volen i hospodář, který byl znám svým bohatstvím a dobrým hospodařením. Tato folklórní postava byla tedy úzce spjata s úrodou a prosperitou. Král sám měl právo po určitou dobu vládnout, ve starších dobách se dokonce na nějaký čas respektovala jeho vláda spíše než místní státní a církevní správa. „Královské“ hry jsou známy z Polska, Slovenska, Maďarska, Rakouska a německých zemí, z Dalmácie. Podobné obyčeje probíhaly i v rámci slavností karnevalového rázu ve středověké západní Evropě, dokonce v Arménii a v Íránu. Velmi pozoruhodná je shoda těchto slavností s římskými saturnáliemi. I zde byl volen král, jehož karnevalová vláda platila po celé slavnosti a vrcholila královou rituální (skutečnou!) sebevraždou.¹²⁴

Přesto se zdá, že si zde s představou panovníka jako reprezentanta plodnosti nevystačíme. Již Georges Dumézil považuje vládce za představitele všech společenských vrstev a tedy i všech společenských funkcí – vlády/práva, boje i plodnosti a prosperity. Zásadním způsobem se k této problematice vyjádřil Martin Golema. Připomněl, že rituální orba neměla jen přinést prosperitu, ale byla často úkonem magickým, ochranným. Brázda vymezuje prostor uspořádaného světa, slovanského *miru*, uprostřed něhož hoří posvátný oheň, „domácí krb“ celé komunity.¹²⁵ Orba v řadě případů měla chránit, brázda byla magickým kruhem, *čarou*, přes kterou nepřejde nečistá síla.¹²⁶ Pro pochopení spojitosti mezi panovníkem a tzv. třetí funkcí se Golema odvolává na Jeana Pierra Vernanta, který s ohledem na řecký archaický materiál tvrdí, že způsob, jakým králové zastávají své soudcovské a náboženské funkce, má vliv na prosperitu rolníků a ovlivňuje blahobyt země. Králové a rolníci jsou tedy úzce spojeni, ale neznamená to, že by vládcové byli reprezentanty tzv. třetí funkce.¹²⁷ Z tohoto hlediska interpretuje Golema i Přemysla: nejedná se o přemýšlivého Oráče, ale o orajícího Myslitele; Přemysl jako první kníže je spojen s první funkcí, nikoliv se třetí; oráčství u Přemysla má spíše magický a rituální význam – odděluje lidský svět od divočiny. Přemysl je tak dědicem starého indoevropského

124 Ke „královským“ slavnostem, hrám a jízdám v českém, moravském a evropském folklóru viz Václav FROLEC, *Jízda králů. Lidový obřad, hra, slavnost*, Praha 1990, s. 11–68, seznam literatury s. 77–79.

125 Martin GOLEMA, *Medieval Saint Ploughmen and Pagan Slavic Mythology*, *Studia mythologica Slavica* 10, Ljubljana 2007, s. 159.

126 Golema zde uvádí celou řadu případů magické orby, které jsem ověřil v Mircea ELIADE, *Od Zalmoxida k Čingischánovi*, Praha 1997, s. 169–172.

127 Viz Jean-Pierre VERNANT, *Hestia a Hermés. Studie k duchovnímu světu Řeků*, Praha 2004, s. 129–131.

posvátného náčelníka spojeného s první funkcí náboženské svrchovanosti.¹²⁸ A v podobném duchu interpretuje Golema i postavu korutanského vévody. Zde můžeme autora citovat přímo: „*Nazdávame sa, že podobným spôsobom možno interpretovať obrad nastolovania nového kniežaťa u korutánskych Slovanov, ktorý sa v modifikovanej podobe zachoval až do 15. storočia. Pred posadením na kamenný stolec na Gosposvetskom poli sa budúce knieža **preoblieklo do sedliackych šiat, nasadlo na kobyľu a bolo vedené trikrát okolo kamenného stolca**, pričom prítomní spievali slovinské Kirieeison. Slávnosť bola dovŕšená omšou v ústrednom korutánskom kostole Panny Márie (Gospa Sveta), ktorý bol postavený práve v blízkosti tohto miesta okolo roku 760. Symbolika sedliackych šiat v tomto rituáli podľa nás nez dôrazňuje sedliacky pôvod kniežacej moci, ale presne naopak. Spolu s ďalšími symbolmi (kobyľu, kamenný stolec) ukazuje, ako prvotnou zmluvou medzi dvoma pólmi náboženskej funkcie (knieža jazdiace na osedlanej, „spútanej“ kobyľe) bol v teréne načrtnutý (trojitou obchôdzkou – jazdou, ekvivalentnou rituálnej orbe) chránený ľudský priestor, ktorý až následne môže zaplniť chronologicky mladšia tretia funkcia. Zmluvní partneri sa po obchôdzke rozdelia a charakteristicky obsadia svoje domény, knieža je rituálne usadené na kamenný stolec (ekvivalent posvätného ohňa ako štátneho centra) uprostred ľudského sveta a posvätný kôň pravdepodobne odchádza do zóny za jeho hranicami.*“¹²⁹

Golemův výklad považuji za nejpravděpodobnější. Rolnické či oráčské atributy v přemyslovské legendě i v případě korutanského nastolení lze spíše považovat za magické atributy mýtického hrdiny, než za příznak jeho příslušnosti k rolnickému stavu – ačkoliv tento sociální rozměr byl oblíbeným výkladem Přemyslova oráčství už v Kosmově době a stejným způsobem vykládá přemyslovský mýtus a nastolovací obřad Piotr Boroń.¹³⁰ Domnívám se však, že v tomto případě se jedná až o pozdní učenecký výklad, reformulování dynasticko-státní ideologie v době, kdy archaický obsah podlehl erozi, byl zapomenut či bylo nutné ho sladit s křesťanstvím. Rovněž Dumézilova myšlenka, že panovník reprezentoval všechny tři společenské funkce, nenachází dostatek podpůrných důkazů ve slovanském prostředí. Jak Přemysl, tak korutanský vévoda prakticky postrádají jakékoliv prvky válečnické funkce. Naopak je zdůrazněna jejich role soudců, zákonodárců a vykonavatelů náboženských obřadů (mezi něž patří i pořádání hostin – ta v korutanském případě následuje bezprostředně po bohoslužbě). Ve slovanských tradicích se s tímto pojetím setkáme častěji. Např. ve východoslovanských *bylinách* hraje takovou roli kníže Vladimír, který je – v rozporu s historickou skutečností – zcela zbaven válečnických atributů.

128 Martin GOLEMA, *Stredoveká literatúra a indoeurópske mytológické dedičstvo. Prítomnosť trojfunkčnej indoeurópskej ideológie v literatúre, mytológii a folklóre stredovekých Slovanov*, Banská Bystrica 2006, s. 81–82.

129 M. GOLEMA, *Medieval Saint Ploughmen*, s. 174; slovenský překlad mi poskytl sám autor.

130 P. BOROŇ, *Pstrokate konie i kamienne trony*, s. 198.

Závěrem můžeme předložit několik základních tezí:

1. Kamenný stolec a obřad nastolení je záležitost indoevropská. Původ tohoto rituálu lze předpokládat v časech indoevropské jednoty a zřejmě souvisí s pojetím královské role v indoevropské ideologii. Můžeme tedy říci, že Slované ve své tradici přímo navazovali na indoevropské duchovní dědictví.
2. Postava korutanského prvknížete, kterého ztělesňoval vévoda v rolnických šatech, je postavou rovněž s indoevropskými kořeny. Souvisí s mýtickými oráči, kteří reprezentovali panovnickou moc a stáli u mýtických počátků státních či národních společenství. Pro výklad jejich oráčství je nám nejbližší interpretace Martina Golemy: jejich činnost je činností náboženskou a magickou, s plodností a prosperitou, stejně jako s agrárními rituály (např. vyoraní první brázdy, posvátný sňatek) souvisí jen nepřímo.
3. Postava vévody-rolníka má své analogie ve slovanském světě – Piast, Přemysl, Mikula Seljanič, oráči slovanského folklóru. Domnívám se, že tyto figury spojuje jeden pravzor, jehož rekonstrukce však vždy bude pouze hypotetická (D. Třeštík se pokusil identifikovat takovou postavu v krátké zmínce o počátku vlády u Slovanů v díle al-Mas'údího).¹³¹
4. Domnívám se, že korutanský nastolovací obřad vychází z praslovanského základu a zobrazuje mýtus o původu vlády. Ten se sice v prostředí východoalpských Slovanů nedochoval, zdejší intronizační rituál je však geneticky příbuzný s přemyslovským mýtem. Jinými slovy – postava, kterou v Kosmově vyprávění reprezentuje Přemysl, je tatáž, kterou při nastolovacím rituálu ztělesňuje korutanský vévoda. To, co líčil přemyslovský mýtus, zobrazoval korutanský rituál. Naše přesvědčení podporuje nejen strukturální podobnost mezi mýtem a obřadem, ale i řada charakteristických detailů, společných oběma prostředím.
5. Pokud platí výše řečené, musí být vyloučeny některé teorie, které se někdy ohledně korutanského rituálu i českého mýtu objevují: korutanský obřad není jiného než slovanského původu a jistě nemohl vzniknout v průběhu středověku (to mohl být pouze upravován). Zároveň vyprávění o povolání Přemysla za knížete nemůže být literární konstrukt raně středověkých učenců, kteří by zkombinovali biblické a antické motivy s prvky z dvorské epiky.¹³²

131 Dušan TŘEŠTÍK, *Král Muž. Slovanský etnogenetický mýtus v Čechách v 9. – 10. století*, in: Bronislav Chocholáč – Libor Jan – Tomáš Knoz (edd.), *Nový Mars Moravicus aneb sborník příspěvků, které věnovali prof. dr. Josefu Válkovi jeho přátelé a žáci k sedmdesátinám*, Brno 1999, s. 71–85.

132 Tak např. Vladimír KARBUSICKÝ, *K teorii „matriarchátu“ v Kosmových pověstech*, *Český lid* 50, 1963, č. 3, s. 241–244.

Korutanský nastolovací obřad a přemyslovská legenda tak představují pozoruhodný pramen slovanského archaického chápání vlády a jejího centrálního představitele. Toto chápání bylo natolik zakořeněné, že se prosadilo do tradic nově se rodících středověkých národních komunit, přestože jejich duchovní život byl už pevně formován křesťanstvím.

Summary

Carinthian Enthronization Ceremony and the Premyslid Myth

When comparing Carinthian enthronization ritual and the Premyslid legend, we came to several conclusions:

1. The Prince's Stone and the enthronization ceremony is an Indo-European issue. The origin of this ritual is assumed to be dated back to the times of Indo-European unity and is probably related to the concept of the royal role in Indo-European ideology.
2. The figure of a Carinthian primordial ruler, embodied by the duke in a peasant dress, depicts, at the same time, a man with Indo-European roots. It is related to a mythical ploughman representing the ruling power based on at the mythical origin of state or national communities.
3. The duke-farmer figure has analogies in the Slavic world. We suppose this figure to represent and connect the other ones.
4. We believe that the Carinthian enthronization ceremony is based on the Proto-Slavic basis and depicts the myth about the origin of government recounted in Cosmas's Chronicle in the story on Premysl.
5. For the reasons mentioned above, neither the Premyslid myth nor the Carinthian restoration ritual could be a medieval construct. The roots of both the ceremonies go back to the Slavic archaic culture.